

Praćenje i analiza krivičnih postupaka i sudske prakse u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u Federaciji BiH

Centar za pravnu pomoć
ženama Zenica

Zenica, 2011.

Populacijski fond UN-a

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
Vlada
Gender Centar
Federacije Bosne i
Hercegovine

Ministarstvo za ljudska
prava i izbjeglice BiH
Agencija za
ravnopravnost
spolova BiH

Vlada Republike Srpske
Gender centar - Centar
za jednakost i
ravnopravnost spolova

Razvojni
program UN-a

Prevenција i suzbijanje seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u Bosni i Hercegovini

Praćenje i analiza krivičnih postupaka i sudske prakse u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u Federaciji Bosne i Hercegovine

Završni izvještaj i analiza

Pripremio: Centar za pravnu pomoć ženama Zenica

Zenica, 2011. godine

Sadržaj

SAŽETAK.....	7
1. UVOD.....	9
2. METODOLOGIJA PRAĆENJA SUĐENJA.....	12
2.1. STATISTIČKI PRIKAZ PREDMETA	14
3. ANALIZA	17
3.1. SUĐENJE U RAZUMNOM ROKU KAO DIO PRAVA NA PRAVIČNO SUĐENJE.....	17
3.2. KAZNENA POLITIKA.....	22
3.3. PROCESNA PITANJA.....	30
4. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE.....	37
4.1. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA	37
4.2. PREPORUKE	39

Sažetak

Nasilje nad ženama (spolno i rodno zasnovano nasilje) predstavlja problem cjelokupnog društva, pa samim tim zahtijeva efikasnu i pravovremenu reakciju svih odgovornih subjekata. Kako su napori vlade i zakonodavca prvenstveno usmjereni na razvijanje odgovarajućeg pravnog okvira, u skladu s međunarodnim standardima, cilj monitoringa i analize jeste da utvrdi da li pravosuđe dosljedno provodi pravne propise u koje su inkorporirani međunarodni standardi.

Postojanje odgovarajućih zakonskih propisa predstavlja mrtvo slovo na papiru ukoliko žrtva krivičnog djela u krivičnom postupku ne uživa predviđenu zaštitu, ili ukoliko dođe do pretjeranog odugovlačenja postupka koje nije opravdano okolnostima konkretnog slučaja. Nastojanja vlade već duži niz godina ostaju na pokušaju rješavanja navedenog problema, zbog čega je uloga pravosuđa od ključnog značaja za realizaciju proklamovanih prava.

Prvenstveni cilj analize jeste uočavanje nedostataka u procesuiranju krivičnih djela koji se tiču spolnog i rodno zasnovanog nasilja, donošenja konkretnih zaključaka, te upućivanje preporuka svim relevantnim institucijama. Kroz projekat „Monitoringom pravosuđa do spolne i rodne jednakopravnosti“ izvršen je monitoring odabranih krivičnih djela. Odabir krivičnih djela nije slučajan; ovi predmeti su posmatrani zato što se radi o djelima čije se žrtve nalaze u izrazito osjetljivoj situaciji. Neefikasnost pravosuđa i nepostojanje adekvatne zaštite žrtve krivičnog djela dovode do brojnih nepoželjnih posljedica. Prva, i vjerovatno najvažnija posljedica jeste neprijavljivanje krivičnih djela zbog gubitka vjere u zaštitu koju je država dužna pružiti.

Kako bi se ukazalo na probleme u praksi i spriječilo takvo stanje, analizom su obuhvaćeni najvažniji aspekti krivičnog postupka koji su bili u fokusu praćenja (primjena materijalnog prava, tretman žrtve u krivičnom postupku, kaznena politika, suđenje u razumnom roku, uslovi pod kojim se odvijalo suđenje te problemi u dokazivanju).

1. Uvod

Nasilje nad ženama (seksualno i rodno zasnovano nasilje) predstavlja kršenje ljudskih prava utemeljeno na nejednakosti žena i muškaraca. S ovim široko rasprostranjenim problemom susreću se i bore ne samo Bosna i Hercegovina nego i najrazvijenije zemlje svijeta. Jasno je da je nasilje nad ženama povezano sa diskriminacijom i rodno zasnovanim predrasudama, te je kao takvo postalo dio bosanskohercegovačke svakodnevnice.

Specifičnost situacije u kojoj se nalazi BiH, a time i FBiH, jeste donošenje zakona koji regulišu brojna pitanja koja se tiču žena, uključujući nasilje nad ženama, a koji su, faktički, neprimjenjivi u svojim pojedinim odredbama.¹ Statistički pokazatelji ukazuju na to da treba poboljšati sposobnost svih uključenih subjekata pri zaštiti žena od seksualnog nasilja, i uopćeno nasilja, kako bi se na kvalitetniji način unaprijedila ljudska prava, koja samim tim pripadaju i ženama. Osim toga, evidentan je manji broj prijavljenih i dokumentovanih slučajeva nasilja nad ženama, što uveliko utiče na kvalitetu života žene i dovodi u pitanje zagarantovano osnovno ljudsko pravo žene – pravo na sigurnost.

Porast rodne nejednakosti ide zajedno s porastom rodno zasnovanog nasilja i seksualnog uznemiravanja. Ankete provedene 2004. i 2007. godine pokazuju da je između jedne petine i tri četvrtine žena iskusilo nasilje u privatnoj sferi, bilo u porodici ili u neposrednoj sredini.² Uprkos naporima koji se čine u FBiH, još uvijek ne postoji adekvatan koordiniran odgovor zajednice koji bi bio usmjeren na pomoć žrtvi, naročito ako se radi o pretučenoj ili silovanoj ženi.

-
- 1 Zakon o zaštiti od nasilja u porodici predviđa zaštitne mjere, između ostalog i smještaj u sigurne kuće, ali ne predviđa nikakvu finansijsku pomoć istima (koje su dosad uspostavljane zahvaljujući NVO sektoru), ili, pak, korištenje alimentacionog fonda, koji ne postoji.
 - 2 Anketa koja je provedena na području općine Zenica na uzorku od 600 žena, kao dio programa pod nazivom „Razvijanje mehanizama za upućivanje o RUN i zlostavljanju djece u BiH“, podržanom od strane UNFPA/UNICEF, 2007. i 2008. godine.

Zbog svega navedenog, pružajući podršku institucijama BiH, ovim projektom željela se utvrditi trenutna praksu sudova u procesuiranju predmeta spolnog i rodno zasnovanog nasilja u kontekstu postojećeg zakonodavstva i primjene međunarodnih standarda.

Naime, u cilju smanjenja rodno zasnovanog nasilja, Bosna i Hercegovina je ratifikovala brojne međunarodne dokumente. Ratifikacijom navedenih međunarodnih dokumenata država je preuzela obaveze poštivanja međunarodnih standarda kao što su zabrana spolne diskriminacije,³ osiguranje jednakosti svih osoba pred zakonom i realizaciju prava na jednaku i djelotvornu zaštitu, uz zabranu diskriminacije po bilo kojem osnovu, uključujući spol,⁴ otklanjanje diskriminacije žena u svim oblastima koristeći sva raspoloživa sredstva,⁵ poduzimanje svih potrebnih mjera u cilju zaštite žene u porodici i društvu,⁶ garantovanje osnovnih građanskih i političkih prava (pravo na život, na slobodu i sigurnost, na pravično suđenje, na djelotvoran pravni lijek, kažnjavanje isključivo na osnovu zakona, poštivanje privatnog i porodičnog života, zabranu zloupotrebe prava i druga prava i slobode),⁷ kao i osiguranje nediskriminacije djece i zaštite njihovog najboljeg interesa.⁸ U skladu s preuzetim obavezama iz međunarodnih dokumenata, Bosna i Hercegovina je usvojila, odnosno izmijenila niz zakona kojima je cilj sprečavanje rodno zasnovanog i seksualnog nasilja, kao i kažnjavanje počinitelja.⁹

Zahvaljujući zakonskim i drugim promjenama, sve češćoj edukaciji i unapređenju prakse subjekata zaštite, koje su ojačale svoje kapacitete za efikasniju primjenu zakona, te radu na poboljšanju saradnje institucija i nevladinih organizacija, žrtve nasilja u porodici sve više su ohrabrene da potraže pomoć, da nasilje prijave nadležnim institucijama kao subjektima zaštite, kao i da se za pomoć obrate nevladinim organizacijama koje se bave zaštitom ženskih ljudskih prava. Treba naglasiti da policija postaje veoma značajan faktor u pružanju pomoći žrtvama i otkrivanju počinitelja, kako bi se dosljednije provodile zakonske i druge odredbe u vezi s pitanjima nasilja u porodici i uopće nasilja u društvu.¹⁰

3 Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima i slobodama.

4 Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima.

5 Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), dok je uspostavljanje Komiteta za eliminaciju diskriminacije nad ženama obezbijeden mehanizam nadzora nad istom konvencijom.

6 Deklaracija o eliminaciji nasilja nad ženama (DEVAW).

7 Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (u ostatku teksta: ECHR) i njeni Protokoli.

8 Konvencija o pravima djeteta, s fakultativnim Protokolom o pravima djeteta, prodaji djece, dječijoj prostituciji i pornografiji.

9 Krivični zakon FBiH, Zakon o krivičnom postupku FBiH, Porodični zakon FBiH, Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u FBiH, Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH, Zakon o zabrani diskriminacije u BiH, Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka FBiH.

10 Zapažanja o primjeni Zakona o nasilju u porodici u praksi nadležnih institucija, OSCE, 2009.

U takvim okolnostima i u navedenom pravnom okviru, Centar za pravnu pomoć ženama Zenica (u daljem tekstu: Centar) kao nosilac projekta „Monitoringom pravosuđa do spolne i rodne jednakopravnosti“ je na području FBiH prikupljanjem i analizom podataka izvršio procjenu efikasnosti pravosuđa u procesuiranju krivičnih djela seksualnog i rodno zasnovanog nasilja.

Pod rodno zasnovanim nasiljem podrazumijeva se svaki čin koji rezultira ili za koji je vjerovatno da će rezultirati fizičkom, seksualnom ili psihološkom povredom žene ili njezinom patnjom, uključujući i prijetnje takvim radnjama, prisilu ili samovoljno lišenje slobode, bilo u javnosti ili privatnom životu.¹¹

Pitanje efikasnog monitoringa ženskih prava, koja su ujedno i ljudska prava, odnosno prikaza stanja ljudskih prava u određenoj zemlji, treba da počiva na setu provjerljivih, dostupnih, centralizovanih i detaljno elaboriranih podataka s ciljem efikasnije zaštite i promocije ljudskih prava. Upravo zato sam proces monitoringa podrazumijevao je aktivno prikupljanje, verifikaciju i stavljanje podataka u funkciju.

Svrha projekta je bila sakupljanje i širenje objektivnih informacija o provođenju pravde u pojedinačnim slučajevima, kako bi se na osnovu tih podataka napravila sistemska procjena funkcionisanja dijelova pravosudnog sistema. Procjena efikasnosti sudske zaštite uticala bi na povećanje transparentnosti sudskog postupka i podizanja svijesti javnosti o međunarodnim standardima pravičnog suđenja. Time bi se pružila podrška reformi pravosuđa i jačanja, kako državnih kapaciteta u implementaciji postojećih zakona, politika i strategija, tako i kapaciteta nevladinih organizacija, a sve s ciljem poboljšanja statusa žrtve spolnog i rodno zasnovanog nasilja u svim fazama krivičnog postupka.

Projekat Centra urađen je u okviru zajedničkog projekta UNDP i UNFPA pod nazivom „**Sprečavanje i borba protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u BiH**“, koji se provodi u saradnji sa Agencijom za ravnopravnost spolova BiH i gender centrima Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske.

11 Rodno zasnovano i seksualno nasilje obuhvata:

- nasilje u porodici ili domaćinstvu uključujući fizičku i mentalnu agresiju, emocionalno i psiho loško zlostavljanje, silovanje i seksualno zlostavljanje i druge radnje koje ženama nanose štetu;
- nasilje u široj zajednici: silovanje, seksualno zlostavljanje, navođenje na prostituciju, trgovinu ženama u svrhu seksualnog i ekonomskog iskorištavanja.

2. Metodologija praćenja suđenja

Visok stepen administrativne rascjepkanosti na svim nivoima vlasti ozbiljno ugrožava ostvarivanje ljudskih prava garantovanih nacionalnim propisima, ali i međunarodnim standardima. Osim toga, mnogobrojni primjeri iz prakse sudstva Bosne i Hercegovine govore o značaju ujednačavanja sudske prakse u BiH i neprihvatljivosti arbitrarnosti i neargumentovanosti kod zauzimanja pravnih stanovišta, a posebno kod njihove primjene.¹² Svakako da značajnu štetu zbog toga podnose žene kao žrtve krivičnih djela, jer u tom kontekstu dolaze u pitanje njihova pravna sigurnost, princip zakonitosti i načelo vladavine prava. Zbog osjetljivog položaja žene kao žrtve/oštećene¹³ u krivičnom postupku, monitoringom su obuhvaćena krivična djela u kojima je od izuzetne važnosti poštivanje međunarodnih standarda, ne samo za ženu koja je oštećena konkretnim krivičnim djelom nego zbog vraćanja vjere u pravosuđe svim ostalim žrtvama spolnog i rodno zasnovanog nasilja, kako bi se na taj način konačno prekinuli začarani krugovi nasilja.

U skladu s projektom praćenja sudskih postupaka koji se odnose na procesuiranje počinitelja krivičnih djela (KD) seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, Centar je pratio suđenja i prikupljao informacije o sudskim krivičnim postupcima za počinjena krivična djela iz KZFBiH, i to:

- ◊ Krivična djela protiv života i tijela (ubistvo; teške tjelesne povrede; lake tjelesne povrede);
- ◊ Krivična djela protiv spolne slobode i morala (silovanje; spolni odnošaj s nemoćnom osobom; spolni odnošaj zloupotrebom položaja; spolni odnošaj sa djetetom; bludne radnje; zadovoljavanje pohote pred djetetom, maloljetnikom/com; navođenje na prostituciju; rodoskvrnuće);
- ◊ Krivična djela protiv braka, porodice i mladeži (nasilje u porodici; vanbračna zajednica).

S obzirom na uvodna razmatranja o neophodnosti praćenja određenih krivičnih djela, sljedeći aspekti praćenja nameću se kao relevantni za analizu postojećeg stanja, utvrđivanje napretka i poštivanje međunarodnih standarda:

- ◊ *primjena materijalnog prava* (u smislu pravilne kvalifikacije činjeničnog stanja),

12 DRUGI PERIODIČNI IZVJEŠTAJ Bosne i Hercegovine o primjeni Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Sarajevo, juni 2010. godine.

13 Pojam oštećene u krivičnoprocesnom i krivičnopravnom smislu razlikuje se i može dovesti do izvjesnih nejasnoća. Čini se da se nejasnoće u krivičnom postupku prvenstveno javljaju zbog nedostatka distinkcije između žrtve krivičnog djela (engl. *victim*) i oštećenog krivičnim djelom kao šireg pojma (engl. *damaged*). Naime, oštećeni može biti izravna ili neizravna žrtva krivičnog djela i predstavlja, zapravo, civilni pravni pojam, dok je žrtva krivičnog djela uvijek izravno pogođena krivičnim djelom. Za potrebe ovog izvještaja govorimo o oštećenoj koja je ujedno i žrtva krivičnog djela, dakle o oštećenoj u užem smislu.

- ◊ *tretman žrtve u okviru postupka* (da li je žrtva imala status zaštićenog svjedoka, da li je saslušana u prisustvu psihologa/psihologinje, uz prethodno udaljavanje optuženog iz sudnice),
- ◊ *kaznena politika u krivičnim djelima* (primjena zakonskih odredbi o krivičnopravnim sankcijama, odredbi o olakšavajućim i otežavajućim okolnostima, mogućnost ostvarenja specijalne i opće prevencije),
- ◊ *suđenje u razumnom roku* (zavisno od vrste KD, okolnosti pod kojim je KD počinjeno, ponašanja optuženog),
- ◊ *analiza uslova pod kojima se odvijalo suđenje* (veličina i raspored sudnice),
- ◊ *maloljetnici kao žrtve u krivičnom postupku* (senzibilizovanost sudija/sutkinja u odnosu na maloljetnu žrtvu), te
- ◊ *problemi u dokazivanju*.

Monitoring pravosuđa vršen je u periodu od februara do oktobra 2011. godine na području Federacije Bosne i Hercegovine, i to na Kantonalnom i Općinskom sudu u Zenici, Kantonalnom i Općinskom sudu u Tuzli, Kantonalnom i Općinskom sudu u Sarajevu, te Kantonalnom sudu u Novom Travniku i Općinskom sudu u Travniku. U pripremnoj fazi realizacije monitoringa potpisani su protokoli o saradnji s predsjednicima/predsjednicama svih sudova koji su bili u fokusu praćenja na području FBiH. Navedenim protokolima prethodili su pismeni akti svim sudovima, sa zahtjevom da se omogući pristup ročištima, pristup sudskim spisima i drugim potrebnim informacijama, te pristup ročištima zatvorenim za javnost.

Potpisivanjem Protokola o međusobnoj saradnji sa sudovima, Centar kao nosilac projekta obavezao se da će poštovati sljedeća načela:

- ◊ načelo nemiješanja u sudski postupak,
- ◊ načelo nepristranosti,
- ◊ načelo profesionalnosti,
- ◊ načelo povjerljivosti.

Suđenja su pratile četiri monitorke/posmatračice, koje su imale identifikacione akreditacije. U navedenom periodu monitoringa pravosuđa monitorke su pristupile na 114 ročišta.

Odabir predmeta koji su bili u fokusu praćenja vršen je selekcijom predmeta s opisa suđenja iz krivičnog odjeljenja. Manji broj predmeta monitorke su uspjele pratiti tokom cjelokupnog sudskog postupka (od ročišta za izjašnjenje optuženog o krivnji pred sudijom za prethodno saslušanje do izricanja prvostepene presude), dok je veći broj predmeta neposredno praćen samo u pojedinim fazama postupka, zavisno od perioda uključivanja monitorke u proces praćenja

(prisustvovanje glavnom pretresu, ročištu za razmatranje izjave o priznanju krivnje, ročištu za izricanje krivičnopravne sankcije ili objavu presude).

U cilju dobijanja što više informacija značajnih za realizaciju projekta uz neposredno praćenje suđenja, izvršen je i uvid u veći broj sudskih spisa koji su se odnosili na okončane sudske postupke pokrenute protiv počinitelja krivičnih djela u fokusu praćenja. Po povratku s ročišta, tj. poslije odlaska na sud monitorke su sačinjavale izvještaj sa suđenja, koji je sadržavao informacije o predmetu, sažetak optužnice, kratak pregled pretresa, analizu relevantnih standarda i druga pitanja od značaja, te primjere dobre prakse.

2.1. Statistički prikaz predmeta

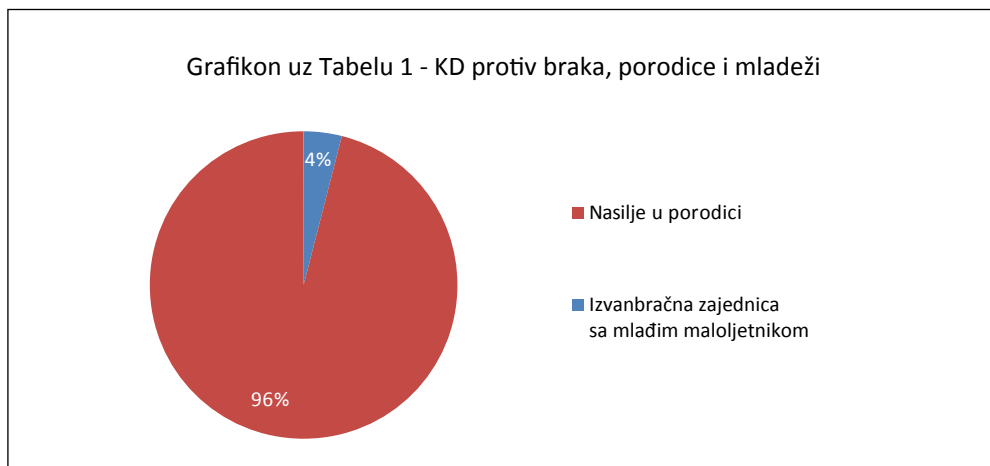
Ukupan broj praćenih predmeta tokom monitoringa iznosi 145, i to:

- ◊ Krivična djela protiv braka, porodice i mladeži 81 (78 predmeta nasilja u porodici; 3 predmeta izvanbračne zajednica s mlađim maloljetnikom) – **Tabela 1, Grafikon uz Tabelu 1.**

TABELA 1.

R.BR.	KRIVIČNO DJELO PROTIV BRAKA I PORODICE I MLADEŽI	BROJ DJELA
1.	Nasilje u porodici	78
2.	Izvanbračna zajednica s mlađim maloljetnikom	3
	Ukupno	81

GRAFIKON UZ TABELU 1.

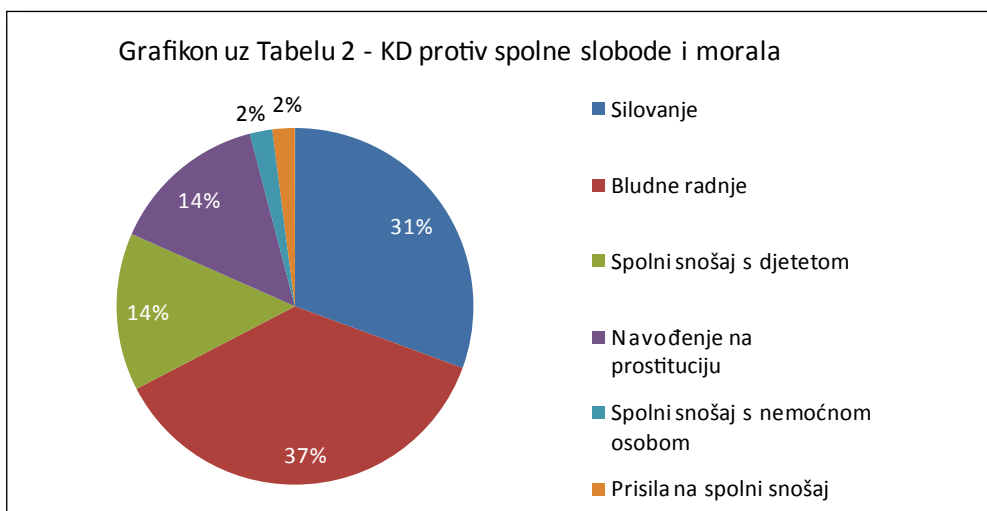

- ◊ Krivična djela protiv spolne slobode i morala 47 (14 silovanje; 17 bludne radnje; 7 spolni snošaj s djetetom; 7 navođenje na prostituciju; 1 spolni snošaj s nemoćnom osobom; 1 prisila na spolni snošaj) – **Tabela 2, Grafikon uz Tabelu 2.**

TABELA 2.

R.BR.	KRIVIČNA DJELA PROTIV SPOLNE SLOBODE I MORALA	BROJ DJELA
1.	Silovanje	14
2.	Bludne radnje	17
3.	Spolni snošaj s djetetom	7
4.	Navođenje na prostituciju	7
5.	Sponi snošaj s nemoćnom osobom	1
6.	Prisila na spolni snošaj	1
	Ukupno	47

GRAFIKON UZ TABELU 2.

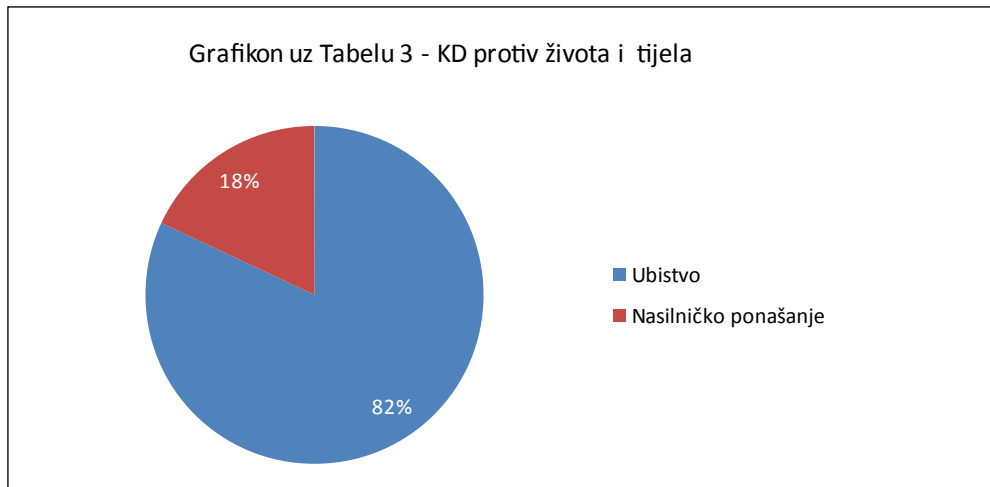

- ◇ Krivična djela protiv života i tijela 17 (14 ubistvo; 3 nasilničko ponašanje) – **Tabela 3, Grafikon uz Tabelu 3.**

TABELA 3.

R.BR.	KRIVIČNA DJELA PROTIV ŽIVOTA I TIJELA	BROJ DJELA
1.	Ubistvo	14
2.	Nasilničko ponašanje	3
	Ukupno	17

GRAFIKON UZ TABELU 3.

Od ukupnog broja praćenih predmeta u izvještajnom periodu pravosnažno je okončano ukupno 114 predmeta.

Analiza praćenih predmeta vršena je na osnovu podataka dobijenih neposrednim praćenjem suđenja na sudovima i uvidom u sudske spise koji su se odnosili na okončane sudske postupke pokrenute protiv počinitelja krivičnih djela koji su u fokusu praćenja.

3. Analiza

Aspekti analize koji će uslijediti nisu odabrani nasumično; radi se o aspektima koji će omogućiti sagledavanje i analizu prakse sudova s obzirom na žrtvu/oštećenu u kontekstu domaćeg pravnog okvira, ali i preuzetih međunarodnih standarda. Ovakva analiza prakse sudova u svojim će bitnim elementima olakšati sistematsku procjenu efikasnosti dijelova pravosuđa u svrhu identifikacije pojedinih oblasti kojima su reforme neophodne i donošenje konkretnih zaključaka, a time i konkretnih preporuka.

3.1. Sudeње u razumnom roku kao dio prava na pravično suđenje

3.1.1. Međunarodne norme

Članom 6. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu: ECHR) predviđeno je pravo na pravično suđenje, a uzevši u obzir sistematiku iz savremenih komentara i doktrinarnih tumačenja Konvencije, mogu se navesti brojni elementi ili aspekti prava na pošteno (pravično, engl. *fair*) suđenje.¹⁴ Čitav sistem procesnih prava iz čl. 6. Evropske konvencije počiva na ideji efikasne pravne zaštite; međutim, to je moguće samo ako ta zaštita bude i pravovremena, zato čl. 6. sadrži garanciju suđenja u razumnom roku. Objašnjavajući važnost te garancije, Evropski sud naglašava da suđenje koje prekomjerno traje potkopava učinkovitost i kredibilnost pravosuđa.

Razumni rok suđenja predstavlja otvoreni standard. Riječ je o roku koji je maksimalan i čije prekoračenje dovodi do kršenja ljudskih prava. To nije optimalni ili idealni rok koji, ovisno o okolnostima, može biti i mnogo kraći od razumnoga.¹⁵ Kroz standard razumnog roka Sud ne favorizuje brzinu postupanja nadležnog

14 Pravo na pristup sudu (engl. *access to court*);
Pravo na pravnu pomoć (engl. *legal aid and advice*);
Pravo na procesnu ravnopravnost (engl. *equality of arms*, "jednakost oružja");
Pravo na javno i kontradiktorno suđenje (engl. *public hearing*)
Pravo na saslušanje (engl. *fair hearing*);
Pravo na dokaz (engl. *right to proof*);
Pravo na javnu objavu presuda (engl. *public pronouncement of judgments*);
Pravo na sud ustanovljen zakonom (engl. *tribunal established by law*);
Pravo na nezavisnost i nepristranost u suđenju (engl. *impartiality and independence*);
Pravo na suđenje u razumnom roku (engl. *reasonable time*);
Pravo na učinkovito izvršenje presuda (engl. *effective enforcement*);
Zabrana arbitrarnog postupanja (engl. *arbitrariness*).

15 Evropski sud u svojoj praksi ne postavlja apsolutne granice trajanja nego razumnost trajanja postupka ocjenjuje u svakom pojedinom slučaju, uzimajući u obzir faktore kao što su složenost predmeta, ponašanje podnositelja zahtjeva (o ovom slučaju to je optuženi), postupanje nadležnih tijela, vrijednost zaštićenog dobra i potrebu hitnosti postupanja, te broj procesnih stadija kroz koje je predmet prolazio.

organa a da ne uzme u obzir kvalitetu postupanja i odlučivanja.¹⁶ Razmatrajući trajanje postupka Sud razmatra i ukupno, integralno trajanje postupaka, ali i to da li je u pojedinom stadiju postupanja dolazilo do dugotrajnijih razdoblja neaktivnosti koje nije svojim ponašanjem uzrokovao podnosilac zahtjeva (optuženi).¹⁷ Iako rokovi za trajanje postupka nisu u praksi Suda vremenski određeni, s obzirom na mnogobrojnost predmeta u kojima je Sud odlučivao koristeći dodatne kriterije, neke granice su se iskristalizovale.¹⁸ Ipak, razumna mjera trajanja postupka cijeni se u svjetlu specifičnih okolnosti svakog predmeta, a na osnovu sljedećih mjerila utvrđenih u praksi Suda:

- a. složenosti predmeta,¹⁹
- b. ponašanja podnosioca predstavke,²⁰
- c. postupanja nadležnih vlasti,²¹ i
- d. značaja odluke u predmetu za podnosioca predstavke.

Iako su se države u više slučajeva pozivale na objektivna ograničenja u djelovanju svojih sudova (nedostatak sredstava, preopterećenost sudova, velik broj

16 *Pravo na suđenje u razumnoj roku*, zbirka izabranih presuda Evropskog suda za ljudska prava u slučajevima protiv BiH, Hrvatske, Makedonije, Slovenije i Srbije, Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu.

17 A. Uzelac, „Pravo na pravično suđenje u građanskim predmetima: nova praksa Evropskog suda za ljudska prava i njen uticaj na hrvatsko pravo i praksu“, april 2009.

18 Tako je prema jednoj novijoj analizi Sud, čak i kad se radilo o kompleksnim predmetima, redovno utvrdio povredu ako je postupak trajao duže od 5 godina za krivične, odnosno 8 godina za građanske predmete. U predmetima koji su zahtijevali hitnost postupanja (u tzv. prioritarnim predmetima) Sud je povredu znao utvrditi i ako je suđenje trajalo svega 2 godine. Kada se posmatraju pojedini stadiji postupka, za predmete koji su prošli nekoliko faza suđenja, indikativne granice bile bi oko 2-3 godine po stepenu odlučivanja (suđenje, žalbeni postupak, vanredni pravni lijek). Ipak, ove granice nisu strogo određene i variraju od slučaja do slučaja, upravo zbog kriterija kojima se Sud rukovodi.

19 Kad se radi o složenosti predmeta, Sud uzima u obzir složenost pravnih i činjeničnih pitanja koja domaći sud treba da razriješi, a posebno:

- broj stranaka ili okrivljenih i svjedoka;
- obimnost dokaznog materijala;
- složenost vještačenja;
- međunarodne elemente, pogotovo u pogledu pribavljanja dokaza;
- smrt jedne od stranaka u toku postupka;
- starost događaja koji je bio predmet spora.

Ipak, treba uzeti u obzir da prisustvo bilo kojeg od navedenih činilaca složenosti samo po sebi neće opravdati dugo trajanje postupka, pa čak ni izazvati nalaz Suda da je predmet zaista bio složen.

20 Od stranke se očekuje da pokaže ažurnost u poduzimanju procesnih radnji koje su za nju relevantne, da se uzdrži od taktike odlaganja i da iskoristi sredstva za ubrzanje postupka, osim kada takva djelotvorna sredstva ne postoje. Od okrivljenog se ne može očekivati da aktivno doprinese ubrzanju postupka koji može dovesti do njegove osude.

21 Prilikom procjene da li je dužina postupka bila razumna Sud uzima u obzir sve objektivne okolnosti kao što su složenost predmeta i broj nivoa nadležnosti na kojima je predmet razmatran u toku njegovog cjelokupnog trajanja. Država je dužna da obezbijedi sistem koji garantuje pravično suđenje u skladu sa zahtjevima člana 6 Konvencije i odgovara za postupanje svih svojih organa (neopravdana aktivnost sudova, neaktivnost sudova itd.).

predmeta), Evropski sud to redovno nije smatrao dovoljnim opravdanjem, izražavajući shvatanje da su države članice odgovorne za organizaciju svojih pravosudnih sistema na način koji njihovim korisnicima osigurava poštivanje njihovih osnovnih prava.²²

3.1.2. Domaće zakonodavstvo

Zakon o krivičnom postupku FBiH prihvata iste principe, određujući da je dužnost suda nastojanje da se postupak provede bez odugovlačenja i da onemogući svaku zloupotrebu prava koja pripadaju učesnicima postupka.

Prema Zakonu o krivičnom postupku FBiH, optuženi ima pravo na suđenje bez odlaganja, s nizom procesnih garancija koje treba da doprinesu ekspeditivnom okončanju krivičnog postupka.²³ Ovo pravo je prvenstveno ustanovljeno u korist optuženog, jer je namjera zakonodavca da ubrza postupak, te da osobi kojoj se sudi što prije bude donesena odluka o toj pravnoj stvari. Vrijedi istaći da dosljedna realizacija navedenih zakonskih odredbi doprinosi i zaštiti interesa žrtve. Naime, cilj garancije suđenja u razumnom roku, koja se ne primjenjuje samo u krivičnim postupcima, jeste da se zaštite sve strane u sudskom postupku od pretjeranog odugovlačenja postupka.

3.1.3. Krivično djelo (KD) nasilja u porodici

Praćenjem suđenja i vršenjem uvida u arhivirane predmete izvršena je analiza trajanja postupaka. Na osnovu prikupljenih podataka čini se da u većini predmeta koje smo pratili postupci nisu bili dugotrajni, što predstavlja i zakonsku obavezu.²⁴ Od ukupno 58 završenih predmeta koji su bili u fokusu praćenja, u 4 slučaja postoji bojazan da predmeti nisu okončani bez odugovlačenja, što nije opravdano kompleksnošću predmeta, ponašanjem optuženog ili drugih učesnika krivičnog postupka.

22 V. slučajeve Zimmermann i Steiner protiv Švicarske, 8737/79, presuda od 13. jula 1983. god.; Guincho protiv Portugala, 8990/80, presuda od 10. jula 1984. god. Do suprotnog zaključka Sud je došao tek u Buchholz protiv Njemačke, 7759/77, presuda od 6. maja 1981. god., gdje je zaključio da država nije odgovorna za trajanje postupka uzrokovano naglim povećanjem broja sporova koje nije mogla razborito predvidjeti, a do kojeg je došlo uslijed ekonomske recesije, ako je dokazala da je promptno poduzela mjere da se takvi zaostaci riješe.

23 Tako prema ZKPFBiH optuženi ima pravo da bude izveden pred sud i da mu bude suđeno bez odlaganja, a najkasnije u roku od jedne godine od potvrđivanja optužnice (čl.14 st.1), pravo da trajanje pritvora bude svedeno na najmanju moguću mjeru, kroz niz striktnih odredbi o trajanju i produžavanju pritvora (čl.145 st.4), predviđanje novčane kazne za tužitelja, branitelja, punomoćnika, zakonskog zastupnika ili oštećenog, ukoliko su njihovi postupci usmjereni na odugovlačenje krivičnog postupka (čl.226), zakonsko određivanje roka za potvrđivanje optužnice, i to 8 dana, a za složene predmete 15 dana (čl.243 st.2), zakazivanje glavnog pretresa u roku od 30 dana od dana kada se optuženi izjasnio o krivnji (čl.243 st.4), te definisanje obaveze sudije na otklanjanje svega što odugovlači postupak a ne doprinosi razjašnjenju stvari (čl.254).

24 I sam Zakon o zaštiti od nasilja FBiH nalaže hitnost postupanja svih subjekata zaštite.

Analizom razloga za trajanje postupka duže od dvije godine, uočili smo da je u jednom predmetu²⁵ optužnica potvrđena 12.12.2007. godine, ročište za izjašnjenje o krivnji održano 21.01.2008, a glavni pretres održan tek 23.06.2011. godine, što je dovelo do toga da su iskazi oštećenih dati na glavnom pretresu bili znatno blaži od onih datih u istrazi, te da nisu odgovarali materijalnim dokazima. Ovakav trend zakazivanja ročišta s neobjašnjivim vremenskim razmakom i bez konkretnog razloga karakterističan je i za preostala tri slučaja.

Zaključak je da u većina praćenih predmeta KD nasilja u porodici nije došlo do pretjerano dugog trajanja postupka. Iako su navedeni izuzeci izolovani slučajevi, značajno odstupanje u ovom pogledu naročito je alarmantno jer u određenom broju slučajeva oštećena i optuženi nastavljaju živjeti skupa.²⁶

Na osnovu dostupnih informacija utvrđeno je da je u 6 slučajeva od ukupno 54 koji su praćeni žrtva/oštećena i dalje bila izložena nasilju od strane optuženog.²⁷

** Predmet Općinskog suda u Travniku, za KD nasilja u porodici, gdje optuženi nije dozvoljavao oštećenju da se vrati u kuću u kojoj ona živi zajedno sa optuženim.*

** Predmet Općinskog suda u Travniku, za KD nasilja u porodici, gdje u odgovoru tužilaštva na žalbu stoji „...optuženi niti jednom gestom nije pokazao da mu je žao zbog KD koje je počinio; naprotiv, mogao se steći utisak da optuženi svakodnevno izvršava opisane radnje...“.*

Evidentirano je, u manjem broju slučajeva, obustavljanje postupka zbog proteka značajnog perioda vremena između pojedinih ročišta, odnosno odustajanja tužilaštva od krivičnog gonjenja jer je oštećena promijenila iskaz (uslijed nastavka zajedničkog života s optuženim, okončanog razvoda i sl.) zbog nepostojanja interesa za dalje krivično gonjenje.

25 Općinski sud u Travniku.

26 Budući da ovi podaci nisu zavedeni u zvaničnu dokumentaciju predmeta, monitorke su do istih podataka dolazile neformalnim putem (uočavanjem dešavanja ispred sudnice, razgovorom s tužiteljicama/tužiteljima).

27 Po jedan predmet na općinskim sudovima u Tuzli i Zenici, te 4 predmeta na Općinskom sudu u Travniku.

** Predmet Općinskog suda u Sarajevu, gdje tužilaštvo nakon 15 mjeseci odustaje od daljeg krivičnog gonjenja jer je oštećena u međuvremenu okončala postupak razvoda braka te obavijestila tužilaštvo da više nema interesa za vođenje krivičnog postupka. Iako je jasno da tužilaštvo, u skladu s načelom legaliteta, nije vezano stavom oštećene o krivičnom gonjenju, bez obzira na razloge, tužilaštvo je odustalo od krivičnog gonjenja jer je oštećena u navedenom predmetu bila jedina svjedokinja počinjenog KD, dok drugih dokaza nije bilo.*

Bez obzira što je suđenje u većini predmetima po KD nasilja u porodici okončano u razumnom roku, navedeno ne predstavlja garanciju da su interesi žrtve/oštećene zaštićeni, naročito ako uzmemo u obzir činjenicu da se veoma rijetko primjenjuju mjere zaštite predviđene Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici FBiH, što će biti predmetom analize u nastavku izvještaja.

3.1.4. Krivično djelo protiv spolne slobode i morala

Rukovodeći se kriterijima kao što su složenost predmeta, ponašanje optuženog, postupanje suda i tužilaštva, potreba hitnog postupanja, kao i broj procesnih stadija kroz koje je predmet prolazio, analizom je obuhvaćeno 18 predmeta iz ove grupe krivičnih djela koja su praćena pred kantonalnim sudovima. Rezultat analize je da su svi predmeti okončani bez odugovlačenja, i to da je 10 od 18 završenih predmeta okončano u roku od 2-3 mjeseca od potvrđivanja optužnice, 4 (četiri) u periodu od 3 do 6 mjeseci, a postupak u samo 4 (četiri) predmeta je trajao između 6 i 12 mjeseci.

Što se tiče situacije na općinskim sudovima, evidentiran je nešto veći broj postupaka koji su od potvrđivanja optužnice do donošenja presude trajali duže od 12 mjeseci. Evidentirano je trajanje postupka između 6 i 12 mjeseci u tri postupka, ali je utvrđeno i 6 (šest) predmeta u kojima je postupak trajao duže od 12 mjeseci nakon potvrđivanja optužnice. Iako navedeni predmeti, osim jednog, nisu bili dugotrajni, komparacije radi izvršena je analiza uzroka trajanja postupka duže od 12 mjeseci.

* *Predmet Općinskog suda u Tuzli za KD bludne radnje, gdje je optužnica podignuta 25.10.2004. godine. Do okončanja perioda praćenja postupak nije završen. Razlozi za odgađanje ročišta su što ročištu nisu pristupili optuženi ili oštećene osobe koje su pozvane u svojstvu svjedoka, te nedolazak pozvanog vještaka i opravdan izostanak tužitelja. U navedenom postupku glavni pretres odlagan je **13 puta**, pa iako su donošene naredbe za dovođenje, one nisu dovele do željenog rezultata, te je određen i pritvor optuženom zbog izbjegavanja pristupa kod pravosudnih organa. S aspekta žrtve krivičnih djela protiv spolne slobode i morala, neopravdano odugovlačenje postupaka ima za posljedicu kontinuirano trpljenje nasilja i nastanak novih štetnih posljedica za žrtvu²⁸ te njenu ponovnu traumatizaciju.*

3.2. Kaznena politika

Osnovni element krivičnog postupka nakon utvrđivanja krivične odgovornosti optuženog predstavlja izricanje krivičnopravne sankcije. Međunarodni dokumenti ne utvrđuju krivičnopravni okvir za krivična djela i obaveze države u ovoj oblasti nisu precizirane, osim osnovnih načela da kazna mora biti efikasna i preventivna, te da se mora ispoštovati načelo *Nullum crimen, nulla poena, sine lege*.²⁹

U sudskoj praksi Evropskog suda za ljudska prava smatra se da izraz “zakonitost” u smislu ECHR obuhvata tri glavna elementa: pristup, predvidljivost i zaštitu protiv svakog proizvoljnog postupanja organa vlasti. Član 7.³⁰ ECHR povezuje ove principe sa specifičnim kontekstom: primjenom materijalnog krivičnog prava.³¹

28 Predmet Općinskog suda Tuzla br. 32 0 K 044208 07 K (protiv optuženog su tokom 2007. godine potvrđene 3 optužnice zbog krivičnog djela nasilja u porodici, u 2008. godini potvrđena jedna optužnica, gdje se optužnice spajaju u jedan predmet tek 15.12.2009. godine, a kada je potvrđena i peta optužnica za isto krivično djelo).

29 Tako ECHR i Međunarodni pakt o građanskim i politički pravima predviđaju da se niko ne smije smatrati krivim za krivično djelo na osnovu bilo kakvog čina ili propusta koji nisu predstavljali krivično djelo prema nacionalnom ili međunarodnom pravu u vrijeme kada je počinjeno. Isto tako, ne smije se izricati teža krivičnopravna sankcija od one koja je bila primjenjiva u času kad je krivično djelo počinjeno.

30 „1. Niko se ne može smatrati krivim za krivično djelo nastalo činjenjem ili nečinjenjem koje nije predstavljalo krivično djelo u vrijeme izvršenja prema nacionalnom ili međunarodnom pravu. Isto tako, izrečena kazna neće biti teža od one koja se primjenjivala u vrijeme izvršenja krivičnog djela.

2. Ovaj član ne utiče na suđenje ili kažnjavanje bilo koje osobe koja je kriva za činjenje ili nečinjenje, ako je to djelo u vrijeme izvršenja predstavljalo krivično djelo prema općim pravnim načelima priznatim kod civiliziranih naroda.“

Drugi stav navedenog člana isključuje iz zabrane retroaktivne primjene zakona bilo koje djelo koje je u vrijeme kada je počinjeno smatrano za krivično “prema općim principima prava priznatim kod civiliziranih naroda”. Ova odredba jasno podsjeća na Principe iz Nirnberga (i Tokija) i njihovo fokusiranje na ratne zločine. Sama formulacija je, međutim, direktno uzeta iz člana 38. Statuta Međunarodnog suda pravde.

31 Sud je također utvrdio kršenja člana 7.(1) u predmetima u kojima su optuženi bili osuđeni na kazne zatvora duže od onih koje su dopuštene po domaćem zakonu (*Jamil protiv Francuske* (1995.) (država je proizvela kaznu zatvora za dvadeset mjeseci, a maksimalno dozvoljena kazna u vrijeme kada je djelo bilo izvršeno iznosila je četiri mjeseca) i *Gabbari Moreno protiv Španije* (2003.) (domaći sudovi su priznali grešku u izricanju kazne, ali su propustili da je isprave).

Iako države same, bez ikakvih nametanja donose i mijenjaju svoje materijalno krivično pravo, Vijeće Evrope je u više navrata izrazilo svoj stav da izrečene sankcije moraju biti „efikasne, srazmjerne i preventivne“. Pristupanjem *Konvenciji (Vijeća Evrope) o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i kućnog nasilja*,³² države potpisnice obavezale su se da će poduzeti neophodne zakonodavne ili druge mjere kako bi osigurale efikasne, proporcionalne i odgovarajuće sankcije. Države također mogu usvojiti druge mjere u odnosu na počinitelje, kao što su praćenje i kontrola počinitelja, ali i oduzimanje roditeljskog prava ukoliko se kao žrtva pojavljuje dijete čija se zaštita ne može osigurati na drugi način.

Isti stav u pogledu predviđenih sankcija Vijeće je izrazilo u *Konvenciji o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja*,³³ napominjući da treba uzeti u obzir ozbiljnost počinjenih radnji koje su predviđene ovom Konvencijom.

Osim navedenim konvencijama, Vijeće Evrope je Preporukom Rec. (2002)5 Odbora ministara o zaštiti žena od nasilja³⁴ utvrdilo da bi države članice trebale osigurati da u krivičnom zakonu svaki čin nasilja protiv osobe – naročito fizičkog ili seksualnog nasilja – znači kršenje fizičke, psihološke i/ili seksualne slobode i integriteta osobe, a ne samo povredu morala, časti ili ćudoređa, te osigurati takođe potrebne mjere i sankcije u nacionalnom zakonodavstvu koje omogućuju poduzimanje brzih i učinkovitih radnji protiv počinitelja nasilja i pružanje zadovoljštine ženama žrtvama nasilja.

Prema Krivičnom zakonu Federacije BiH, svrha kažnjavanja je :

- ◊ da se izrazi društvena osuda počinjenog krivičnog djela;
- ◊ da se utiče na počinitelja kako ubuduće ne bi činio krivična djela i da se potakne njegovo prevaspitavanje;
- ◊ da se utiče na ostale da ne čine krivična djela.

Navedeno znači da sud prilikom izricanja propisane krivičnopravne sankcije, uz uvažavanje svih olakšavajućih i otežavajućih okolnosti, treba nastojati da ostvari svrhu posebne i opće prevencije. U teoriji krivičnog prava odavno je napušten stav o isključivo represivnom karakteru krivičnopravne sankcije, jer takve sankcije nisu postizale željenu svrhu. Adekvatno kažnjavanje optuženog, za kojeg je u krivičnom postupku utvrđeno da je izvršio krivično djelo, treba u budućnosti odvratiti istog od ponovnog činenja krivičnog djela, ali i djelovati kao opomena svim potencijalnim počiniteljima da će za svoja djela biti propisno kažnjeni.

Krivičnopravna sankcija mora biti propisana zakonom, ali na način da omogućava njenu individualizaciju. Zakon određuje osnovne okvire kažnjavanja za pojedina

32 http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/violence/default_en.asp

33 <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/treaties/Html/201.htm>

34 http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/violence-against-women/Rec%282002%295_Croatian.pdf

krivična djela, ostavljajući sudu mogućnost da u tim okvirima ostvaruje individualizaciju kazne i odredi onu kaznu koja je u potpunosti adekvatna konkretnom krivičnom djelu i njegovom počinitelju.

Jedan od ciljeva praćenja sudskih postupaka koji se odnose na procesuiranje seksualnog i rodno zasnovanog nasilja je i sagledavanje kaznene politike pravosudnih organa kroz analizu visine izrečenih kazni u odnosu na zapriječene, primjene olakšavajućih i otežavajućih okolnosti prilikom izricanja kazne, te izricanje kazne ispod zakonskog minimuma i drugih aspekata.

3.2.1. Krivična djela protiv braka, porodice i mladeži

U okviru ove grupe krivičnih djela, predmet monitoringa su bila KD nasilja u porodici i KD vanbračne zajednice s mlađim maloljetnikom.³⁵

Istraživanjem se došlo do informacija da su najčešći uzroci koji dovode do nasilja u porodici: neadekvatni uslovi života, nezaposlenost, finansijska nesigurnost, alkoholizam, stres, mentalne bolesti, narkomanija, te nasilje kao način ponašanja koji proističe iz patrijarhalnog shvatanja odnosa između žene i muža.³⁶ Žrtve nasilja u porodici uglavnom su bračni partneri, bivši bračni partneri, djeca, roditelji, kao i druga lica koja žive u porodičnoj zajednici.

Praćenje sudskih postupaka za krivično djelo nasilja u porodici prvenstveno je pokazalo činjenicu da je nasilje u porodici u 69 slučajeva od ukupno 78 praćenih izvršeno prema članovima porodice s kojima počinitelj živi u zajedničkom domaćinstvu (supruga i djeca). Krivični zakon FBiH u ovim slučajevima predviđa kaznu zatvora od 3 (tri) mjeseca do 3 godine.³⁷

Analizom izrečenih krivičnih sankcija konstatovano je da za krivično djelo nasilja u porodici sud redovno izriče uslovne osude, a na osnovu kaznenih naloga koje podnosi tužilaštvo. U prilog ovome govori i činjenica da je od ukupno 57 okončanih predmeta koji su praćeni u izvještajnom periodu, u 41 predmetu izrečena uslovna kazna zatvora. Nadalje se utvrđuje da je u većini slučajeva određen rok provjere od jedne godine, što predstavlja zakonski minimum.³⁸

35 Čl. 222. st 1. KZFBiH regulisano je da onaj ko nasiljem, drskim ili bezobzirnim ponašanjem ugrožava mir, tjelesnu cjelovitost ili psihičko zdravlje člana svoje porodice, čini krivično djelo nasilja u porodici, za koje mu se može izreći novčana kazna ili kazna zatvora do 1 godine. Citirani član ima ukupno 6 stavova kojima su regulisani kvalifikovani oblici ovog djela (vršenje KD prema članu porodice s kojim onaj ko vrši nasilje živi u zajedničkom domaćinstvu ako je pri vršenju KD upotrijebljeno oružje, opasno oruđe, ako je član porodice teško tjelesno povrijeđen ili mu je zdravlje teško narušeno, ili ako je krivično djelo iz st.1-3 počinjeno prema djetetu ili maloljetniku, ako je krivičnim djelom prouzrokovana smrt člana porodice, odnosno ko usmrti člana kojeg je prethodno zlostavljao).

36 DRUGI PERIODIČNI IZVJEŠTAJ Bosne i Hercegovine o primjeni Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Sarajevo, juni 2010. godine.

37 Član 222. stav 2. KZ FBiH.

38 Član 62. St.1 KZ FBiH.

Izricanje kazni zatvora za ovu vrstu krivičnog djela evidentirano je u manjem broju predmeta (5 za izvještajni period), i to u slučajevima kada je krivično djelo nasilja imalo za posljedicu teške tjelesne povrede, ili je vršeno kontinuirano u dužem vremenskom periodu, te ako je uz krivično djelo nasilja istovremeno počinjeno i neko drugo krivično djelo.

U izvjesnom broju predmeta uočava se da sudovi ne uzimaju kao otežavajuću okolnost činjenicu da je radnja nasilja istovremeno počinjena prema više članova porodice, npr. istovremeno prema supruzi i kćerki. Od ukupno 57 praćenih predmeta, u 14 predmeta krivično djelo nasilja u porodici počinjeno je prema više članova porodice.

**Primjer predmeta u kojem je optuženi počinio produženo krivično djelo nasilja nad suprugom i krivično djelo nasilja nad kćerkom, kojima je uz prijetnje vrijeđanjem nanio i lakše tjelesne povrede, pri čemu biva kažnjen novčanom kaznom. Prilikom odlučivanja o krivično pravnoj sankciji, sud od otežavajućih okolnosti nalazi jedino činjenicu da optuženi nije iskazao kajanje tokom postupka.*

Lične prilike optuženog obuhvataju i porodične prilike, što može biti uzeto i kao olakšavajuća i otežavajuća okolnost. Okolnost da je optuženi počinio krivično djelo protiv više članova svoje porodice ukazuje na teško poremećene porodične prilike, što treba biti tretirano kao otežavajuća okolnost.

3.2.2. Krivična djela protiv života i tijela

U gotovo svim praćenim predmetima KD ubistva optuženi su bile osobe muškog spola, a žrtve osobe ženskog spola, i to najčešće supruge (bračne, vanbračne ili bivše).

Analizom je konstatovano da su i ostale žrtve KD ubistva ili pokušaja ubistva bili uglavnom članovi porodice (baka, snaha, rodbina po tazbini).

Analizom praćenih krivičnih postupaka utvrđeno je da su u 9 slučajeva od 14 koji su praćeni žrtve bile supruge, a u tri od navedenih 9 slučajeva optuženi je ranije osuđivan za KD nasilja u porodici i nasilničko ponašanje prema ženi (supruzi, majci).

Što se tiče samih krivičnopравnih sankcija, u većini slučajeva izrečena kazna zatvora je bliže zakonskom maksimumu.

U predmetu pred Kantonalnim sudom u Zenici, optuženi (muž žrtve) je osuđen na kaznu dugotrajnog zatvora u trajanju od 22 godine; Vrhovni sud FBiH preinačio je presudu u dijelu odluke o kazni, izrekavši kaznu zatvora u trajanju od 20 godina.

** U predmetu pred Kantonalnim sudom u Tuzli, za KD ubistva iz čl. 166 st. 2 optuženom je izrečena kazna dugotrajnog zatvora u trajanju od 25 godina.*

3.2.3. Krivična djela protiv spolne slobode i morala

Analizom grupe krivičnih djela protiv spolne slobode i morala obuhvaćeno je 47 predmeta koje su monitorke pratile (27 na općinskim sudovima, 20 na kantonalnim), što ukazuje na učestalo činjenje ovih krivičnih djela ako se uzme u obzir ukupan broj praćenih predmeta.

Prilikom izricanja krivičnih sankcija za krivična djela bludnih radnji i navođenja na prostituciju, uočavamo izricanje kazni ispod zakonskog minimuma bez obzira na kompleksnost predmeta i okolnosti slučaja. Tako je utvrđeno da je od praćenih 47 predmeta, u 10 predmeta izrečena krivična sankcija bila ispod zakonskog minimuma.³⁹ U većini predmeta kao olakšavajuće okolnosti su cijenjene okolnosti koje se tiču ranije neosuđivanosti, starije životne dobi, priznanja krivnje i obećanja da više neće činiti krivična djela, iskreno kajanje, korektno ponašanje tokom suđenja, da je od počinjenja krivičnog djela protekao duži vremenski period, činjenice da se radi o porodičnom čovjeku, ocu maloljetne djece, da je krivično djelo počinjeno u stanju bitno smanjene računljivosti, da je majka počinila samoubistvo a otac na psihijatrijskom liječenju, itd.

Analizom kaznene politike koja se tiče odnosa zapriječenih i izrečenih krivičnih sankcija u navedenim predmetima, utvrđeno je da su za počinjena KD bludnih radnji izricane kazne zatvora u rasponu od 2 mjeseca do 1 godine i 6 mjeseci.

**Kazne od 5 mjeseci zatvora izrekao je Općinski sud u Sarajevu u predmetu koji se odnosi na sticaj sa krivičnim djelom nasilničkog ponašanja.*

³⁹ Sud ima obavezu da krivično odgovornom počinitelju KD odmjeri kaznu u granicama koje su zakonom određene za to krivično djelo, imajući pritom u vidu svrhu kažnjavanja i uzimajući u obzir sve okolnosti koje utiču da kazna bude veća ili manja. Tako su čl. 49 ZKPFBiH predviđene sljedeće okolnosti, koje u zavisnosti od konkretnog slučaja mogu biti uzete kao olakšavajuće ili otežavajuće: stepen krivice, jačina ugrožavanja ili povrede zaštićenog svjedoka, pobude iz kojih je krivično djelo počinjeno, raniji život počinitelja krivičnog djela, lične prilike počinitelja, držanje počinitelja poslije počinjenog KD, okolnosti pod kojima je KD počinjeno, te ostale okolnosti koje se odnose na ličnost počinitelja.

**Najnižu kaznu zatvora u trajanju od 2 mjeseca izrekao je Kantonalni sud u Zenici u predmetu koji se odnosio na sticaj sa krivičnim djelom razbojništva i krivičnim djelom spolnog snošaja sa djetetom (u pokušaju), gdje su mu izrečene kazne zatvora za sva tri počinjena djela, te mu je potom izrečena jedinstvena kazna zatvora.*

Upoređujući izrečene kazne zatvora počiniteljima KD bludnih radnji nad maloljetnim osobama i djecom u sudovima na kojima je praćeno suđenje, konstatovali smo da je Općinski sud u Zenici u 3 predmeta koji su bili predmet momitoringa izrekao kaznu zatvora od 11 mjeseci (najniža) do maksimalno 1 godine i 6 mjeseci. Na Općinskom sudu u Travniku za isto KD počinjeno nad djecom i maloljetnim osobama najniža izrečena kazna iznosila je 6 mjeseci zatvora, a maksimalna 1 godinu zatvora, a u jednom slučaju donesena je i oslobađajuća presuda.

Na osnovu izvršene analize, možemo konstatovati da su izrečene kazne uglavnom veoma blage, pogotovo u slučajevima kada su žrtve krivičnog djela djeca.

Zaštitne mjere

Počiniocima krivičnog djela nasilja u porodici, prema entitetskim zakonima o zaštiti od nasilja u porodici, mogu se izreći sljedeće zaštitne mjere:

- a. udaljavanje iz stana, kuće ili nekog drugog stambenog prostora i zabrana vraćanja u stan, kuću ili neki drugi stambeni prostor;
- b. zabrana približavanja žrtvi nasilja;
- c. obezbjeđenje zaštite lica izloženog nasilju;
- d. zabrana uznemiravanja ili uhođenja lica izloženog nasilju;
- e. obaveza psihosocijalnog tretmana;
- f. obavezno liječenje od ovisnosti;
- g. rad u korist humanitarne organizacije ili lokalne zajednice.⁴⁰

Većina službenika u nadležnim institucijama nije prošla odgovarajuću edukaciju o prirodi i specifičnostima nasilja u porodici, tako da oni ne mogu staviti u odgovarajući kontekst implementaciju zakona. Dodatnu poteškoću predstavlja

⁴⁰ U navedenom Periodičnom izvještaju stoji da je u izvještajnom periodu podnesen 391 zahtjev za izricanje zaštitnih mjera, a sudovi su izrekli 103 zaštitne mjere. Ovim mjerama zaštićena je ukupno 161 osoba. Najveći broj izrečenih zaštitnih mjera je mjera zabrane uznemiravanja ili uhođenja osobe izložene nasilju (72,81%), dok nije izrečena nijedna zaštitna mjera osiguranja zaštite osobe izložene nasilju, odnosno obaveznog psihosocijalnog tretmana.

činjenica da se zaštitne mjere ne shvataju kao jedinstven oblik zaštite žrtve. Rješenje kojim su zaštitne mjere povjerene u nadležnost prekršajnih odjela općinskih sudova unijelo je popriličnu zabunu jer ne pravi jasnu razliku između zaštite žrtava i kažnjavanje počinitelja i to na štetu žrtava.⁴¹

Budući da je BiH opredijeljena za uspostavu i razvoj novih standarda zaštite žena i djece od svih oblika nasilja⁴² u skladu s međunarodnim standardima, a s ciljem da se uspostavi efikasan društveni mehanizam za dalju implementaciju i poboljšanje standarda zaštite od nasilja u porodici i unapređenja sistema praćenja ove pojave, na tom planu učinjeni su značajni pomaci i usvojeni strateški dokumenti.⁴³

Zbog navedenog, u oba entiteta su kao konkretna zaštita žrtava nasilja uspostavljene sigurnosne kuće, kojih u Federaciji BiH ima šest.

Istina je – što nije karakteristično samo za Bosnu i Hercegovinu – da je veoma teško utvrditi obim i strukturu prisutnosti nasilja u porodici. Sa sigurnošću se može potvrditi skrivena priroda problema, najčešće sadržana u neprijavlivanju nasilnika, jer se to u većem broju sredina dešava među četiri zida i smatra se tradicionalno “privatnim problemom”. To značajno doprinosi nepostojanju jedinstvene statističke evidencije po pitanju porodičnog nasilja, što u narednom periodu, zahvaljujući strateškim dokumentima, mora biti otklonjeno.

S ciljem ostvarivanja strateškog pristupa ovom problemu, Savjet ministara Bosne i Hercegovine je 5. 3. 2009. godine usvojilo Strategiju prevencije i borbe protiv nasilja u porodici za BiH za period 2009-2011. godine.⁴⁴

Analiza predmeta koji su praćeni dovela je do zabrinjavajućeg zaključka u pogledu broja izrečenih zaštitnih mjera. Naime, nije zabilježen predmet u kojem je izrečena zaštitna mjera, mada su bili brojni slučajevi u kojima je sud mogao

41 Zapažanja o primjeni Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u praksi nadležnih institucija, OSCE, juli 2009. godine.

42 Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine (*Službene novine Federacije BiH* broj 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05) u čl. 222 predviđa posebnu inkriminaciju pod nazivom nasilje u porodici. Pored osnovnog oblika ovog krivičnog djela, za koje je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do jedne godine, postoje i kvalifikovani oblici koji predviđaju novčane kazne ili kazne zatvora.

43 1.Strategija prevencije i borbe protiv nasilja u porodici za BiH 2009-2011. godine,
2.Strateški plan za prevenciju nasilja u porodici Federacije BiH 2009-2010. godine,
3. Državna strategija za borbu protiv nasilja nad djecom 2007-2010. godine, a u pripremi je izrada Državne strategije za borbu protiv nasilja nad djecom za period 2011-2014. godina.

Treba naglasiti da je Vijeće ministara Bosne i Hercegovine usvojilo Gender akcioni plan za BiH, koji u jednom od svojih poglavlja sadrži akcije na suzbijanju i sprečavanju nasilja. Na nivou Bosne i Hercegovine donesena je i Rezolucija o borbi protiv nasilja nad ženama u porodici, a u proceduri je i usvajanje Strategije za borbu protiv nasilja u porodici BiH, koja će predstavljati kompilaciju entitetskih strategija. To su, pored ostalog, značajni pokazatelji dosadašnjih uloženi napora u Bosni i Hercegovini na ostvarivanju dugoročnih ciljeva u borbi protiv nasilja u porodici.

44 Cilj Strategije, pored implementacije aktivnosti na nivou države, je koordinacija implementacije entitetskih strateških i akcionih planova za borbu protiv nasilja u porodici radi njihove što efikasnije primjene, naročito ukoliko se uzme u obzir fragmentarnost i neusklađenost zakonske regulative u Bosni i Hercegovini, te neobjedinjenost statističkih podataka koji se odnose na pitanje nasilja u porodici.

izreći zaštitnu mjeru jer se radilo npr. o nasilju vršenom u alkoholiziranom stanju, o praćenju oštećene s ciljem kontrolisanja izlazaka, o povratniku u vršenju KD nasilja u porodici itd.

Zaštitni nadzor i mjere sigurnosti

KZFBiH predviđa, uz izricanje uvjetne osude, i mogućnost da se počinitelj krivičnog djela stavi pod zaštitni nadzor.⁴⁵ Uzevši u obzir okolnosti počinjenja krivičnog djela, ličnost počinitelja, njegov raniji život i držanje nakon počinjenog krivičnog djela, Sud može odlučiti da smatra da će se svrha uslovne osude i društveno prilagođavanje počinitelja bolje ostvariti uz određivanje zaštitnog nadzora.⁴⁶

Kako je evidentno izricanje velikog broj uvjetnih osuda, niti u jednom predmetu nije zabilježen slučaj stavljanja optuženog pod zaštitni nadzor.

Što se tiče mjera sigurnosti, situacija je gotovo jednako alarmantna jer je samo u jednom od ukupnog broja praćenih predmeta uočena primjena mjere sigurnosti.

**U predmetu za krivično djelo nasilja u porodici iz čl. 222. st. 2 u sticaju sa krivičnim djelom nasilničkog ponašanja iz čl. 362. st. 2., Općinski sud u Zenici izrekao je sigurnosnu mjeru obaveznog liječenja od alkoholizma, uz rok provjere od 5 godina.*

Pravna kvalifikacija

Uočeno je da se suštinski isti činjenični osnov različito kvalifikuje u pojedinim predmetima nasilja u porodici, pa se tako u određenim slučajevima kvalifikuje kao sticaj KD nasilja u porodici i lake tjelesne ozljede, dok u drugim isti činjenični opis predstavlja samo KD nasilja u porodici.

45 Član 69. KZFBiH reguliše da zaštitni nadzor može obuhvatiti slijedeće obaveze: liječenje u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi, uzdržavanje od upotrebe alkoholnih pića i opojnih droga, posjećivanje određenih psihijatrijskih, psiholoških i drugih postupanja po njihovim savjetima, raspolaganje plaćom i drugim приходima ili imovinom na primjeren način i u skladu s bračnim i obiteljskim obavezama.

46 Prema članu 69. Krivičnog zakona FBiH, zaštitni nadzor može obuhvatiti ove obaveze:

- a) liječenje u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi;
- b) uzdržavanje od upotrebe alkoholnih pića ili opojnih droga;
- c) posjećivanje određenih psihijatrijskih, psiholoških i drugih savjetovališta i postupanje po njihovim savjetima;
- d) osposobljavanje za određeno zanimanje;
- e) prihvaćanje zaposlenja koje odgovara stručnoj spremi i sposobnostima počinitelja;
- f) raspolaganje plaćom i drugim приходima ili imovinom na primjeren način i u skladu s bračnim i porodičnim obavezama.

**Za ilustraciju može poslužiti presuda Općinskog suda u Zenici od 13.04.2009. godine, kojom je optuženom utvrđena jedinstvena kazna zatvora, dok za identičan činjenični opis krivičnog djela Općinski sud u Sarajevu presudom od 11.10.2010. godine izriče sankciju samo za počinjeno krivično djelo nasilja u porodici. Takvih primjera ima više, a konstatovana su različita postupanja i na istim sudovima.*

**Predmet pred Općinskim sudom u Travniku, krivično djelo nasilja u porodici (222./2. KZFBiH); prema činjeničnom opisu optuženi je KD vršio u periodu od 17.1.2010. do 13.2.2011. godine, što je trebalo kvalifikovati kao produženo krivično djelo nasilja u porodici.*

**Predmet pred Općinskim sudom u Travniku, krivično djelo nasilja u porodici (222./2. KZFBiH); prema činjeničnom opisu optuženi je oštećenu udario u predjelu lica i tom prilikom joj slomio zub i rasjekao usnu, te je istoj razbio mobilni telefon, što nije uzeto u obzir, jer je činjenični opis kvalifikovan kao KD nasilja u porodici.*

Problem izricanja neodgovarajućih krivičnopravnih sankcija za krivična djela iz grupe KD protiv spolne slobode i morala dijelom leži u činjenici da se ne vrši pravilna pravna kvalifikacija.

**Predmet pred Općinskim sudom u Travniku, KD spolnog snošaja sa djetetom(207./1. KZFBiH), gdje u činjeničnom opisu KD stoji da je optuženi u vremenskom periodu od 10.6.2010. do 25.6.2010. godine imao spolne odnose sa djetetom; dakle, radi se o produženom KD, ali sporni događaj nije okvalifikovan tako, što bi posljedično dovelo do strožijeg kažnjavanja.*

3.3. Procesna pitanja

3.3.1. Status žrtve seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u krivičnom postupku

3.3.1.1. Međunarodni standardi

Deklaracija o temeljnim načelima pravde za sve žrtve kriminala i zloupotrebe moći navodi osnovna prava žrtve koja podrazumijevaju pravedan tretman regulisan

zakonom, to jest pravo na pristup pravdi i pravedno postupanje, pravo na pravnu pomoć, pravo na aktivnu ulogu u svim fazama postupka i zaštitu u tom postupku, pravo na restituciju i kompenzaciju, na zaštitu žrtve kao svjedoka od zastrašivanja i osvete počinitelja. ECHR i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima propisuju samo minimum standarda. Vijeće Evrope, čiji je član i BiH, usvojilo je niz preporuka o pravima žrtava i svjedoka, u kojima se iznose opći principi i mehanizmi koje države potpisnice moraju primjenjivati kako bi u potpunosti realizovale osnovna prava ljudi.⁴⁷

3.3.1.2. Domaće zakonodavstvo

Pojam žrtve nije dat ni u KZFBiH niti u ZKPFBiH, koji daje definiciju oštećenog u članu 21. stav 1. tačka h, a koja glasi: „*Oštećeni je osoba kojoj je lično ili imovinsko pravo krivičnim djelom povrijeđeno ili ugroženo*“. Pojam žrtve bez definisanja iste spominje se i u odredbi člana 228. stav. 2. ZKP; ona definiše obavezu zdravstvenih radnika, nastavnika i vaspitača, kao i drugih lica koja su ovlaštena da vrše nadzor, odgajanje i vaspitanje, da prijave krivično djelo kad saznaju ili ocijene da postoji sumnja da je maloljetna osoba žrtva seksualnog, fizičkog ili nekog drugog zlostavljanja. Članom 100. stav 4. ZKPFBIH regulisano je da se prilikom saslušanja žrtve, naročito ako je ona oštećena krivičnim djelom, postupa obazrivo kako saslušanje ne bi štetno uticalo na njeno psihičko stanje, te da se saslušanje vrši uz pomoć psihologa, pedagoga ili drugog stručnog lica.

Pozitivan iskorak u pogledu prava žrtve krivičnog djela učinjen je sa Zakonom o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka.⁴⁸ Ovim zakonom pruža se mogućnost zaštite lične bezbjednosti žrtava krivičnih djela kako bi se osiguralo njihovo svjedočenje. Iako svjedoci imaju zakonsku i građansku dužnost da svjedoče u krivičnom postupku, ti postupci moraju se organizovati tako da se izbjegne neopravdano kršenje prava žrtava i svjedoka, što je kao standard predviđeno Ustavom BiH i ustavima entiteta.

Kod ugroženih svjedoka, za razliku od svjedoka pod prijetnjom, ne postoji stvarna prijetnja od osumnjičene, odnosno optužene osobe ili drugih, njemu bliskih osoba. Postoje osjećaj nesigurnosti, nesposobnost samostalnog djelovanja u

47 Preporuka broj Rec. (85) 11 Vijeća Evrope o položaju žrtve u okviru krivičnog zakona i postupka; Preporuka broj Rec. (97) 13 Vijeća Evrope u vezi zastrašivanja svjedoka i pravima na odbranu, te Preporuka broj Rec. (2005) 9 Vijeća Evrope o zaštiti svjedoka i saradnika s pravosudnim sistemom.

48 Zakon je objavljen u *Službenim novinama Federacije BiH*, broj 37/03 od 31.07.2003. godine.

zaštiti vlastitih prava, ali i teškoće pri svjedočenju.⁴⁹ Najveća opasnost ugroženim svjedocima dolazi upravo od samog krivičnog postupka. Pored toga, osjećaj ugroženosti prisutan kod svjedoka može biti i rezultat općeg nepovjerenja u krivično pravosuđe. Ponekad i neadekvatno i neprofesionalno postupanje i tretman organa krivičnog postupka mogu dovesti do dodatne traumatizacije svjedoka. Upravo zbog toga različite institucije unutar krivičnog pravnog sistema moraju biti svjesne da i one mogu imati traumatičan efekat na svjedoke, i svim sredstvima trebaju nastojati da se ta vrsta efekta izbjegne.

Žrtve seksualnih delikata, osim užasnog iskustva doživljenog samim izvršenjem krivičnog djela, ako su zaista spremne da prijave djelo organima krivičnog postupka, doživljavaju ponovljene napade na svoju osobu putem daljnjih poniženja podnoseći detaljna saslušanja o svim pojedinostima događaja u najmanje tri navrata (policija, istraga, glavni pretres). Dodamo li ovome i strah od moguće odmazde počinioca, koji je svakako opravdan jer je i prilikom izvršenja djela primijenio silu ili ozbiljnu prijetnju napadom na život i tijelo žrtve ili njoj bliske osobe, strah od osude javnosti, te opasnost od sekundarne viktimizacije, možemo s pravom zaključiti da je riječ o specifičnoj kategoriji svjedoka kojoj treba pružiti maksimalnu pomoć i zaštitu u toku trajanja krivičnog postupka.⁵⁰

Žrtve nasilja još uvijek u velikom broju slučajeva ispoljavaju nepovjerenje prema organima zaštite, što svoje uporište ima u mnogim neuspjesima policije, socijalnih radnika, tužilaštava ili sudova da žrtvama nasilja u porodici pruže potrebnu zaštitu. Stoga je neophodno poduzeti sve raspoložive mjere zaštite žrtve i stvaranja povoljnih uvjeta kako bi žrtva kao svjedok dala potpun i vjerodostojan iskaz.

Pod mjerama pomoći i podrške osjetljivim svjedocima podrazumijevamo sve mjere koje poduzimaju policija, tužilaštvo, sud, socijalne službe i drugi organi, koje ne možemo podvesti pod procesne mjere zaštite ovih kategorija svjedoka, a u cilju umanjavanja ili otklanjanja osjećaja straha ili neugodnosti, te savladavanja određenih praktičnih problema (npr. organizacija putovanja i smještaja, pratnja osoba s teškoćama u kretanju do suda, osobe koje se slabije snalaze u gradu i sl.), koji mogu iskrsnuti kao rezultat njihove obaveze da svjedoče u konkretnom krivičnom postupku.⁵¹

49 Prema članu 3. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, svjedok pod prijetnjom jest svjedok čija je lična sigurnost ili sigurnost njegove porodice dovedena u opasnost zbog njegova sudjelovanja u postupku, kao ishod prijetnji, zastrašivanja ili sličnih radnji u svezi s njegovim svjedočenjem, dok je ugroženi svjedok osoba koja je ozbiljno tjelesno ili duševno povrijeđena okolnostima pod kojima je krivično djelo počinjeno, ili koja pati od ozbiljnih duševnih poremećaja koje je čine izuzetno osjetljivim, ili dijete i maloljetnik.

50 D. Pajić, „Zaštita osjetljivih svjedoka u krivičnom postupku“, Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici.

51 Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, kao mjere zaštite svjedoka predviđa obezbjeđivanje psihološke, socijalne i stručne pomoći, odgovarajući redosljed izvođenja dokaza na glavnom pretresu (tako da se što prije saslušaju ugroženi svjedoci i svjedoci pod prijetnjom), nadziranje načina ispitivanja svjedoka, udaljšavanje optuženog iz sudnice za vrijeme saslušanja svjedoka, svjedočenje putem tehničkih uređaja za prijenos slike i zvuka, te ograničenje prava optuženika i njegovog branitelja na pregled spisa i isprava. Osim toga, članom 5. predviđeno je da sud može odrediti one mjere zaštite svjedoka koje smatra potrebnim, a koje su Zakonom predviđene, uključujući primjenu više mjera istovremeno.

Prava žrtava i svjedoka uključuju pravo na život, slobodu i bezbjednost, te poštovanje privatnog i porodičnog života, što je zagarantovano Evropskom konvencijom o ljudskim pravima (ECHR) svim licima, i čemu ustavi BiH (entitetski i državni) daju primat nad svim drugim zakonima. Osim toga, ECHR garantuje i pravo na efikasan pravni lijek protiv svakog kršenja prava.⁵²

**Primjer kršenja odredbe člana 100. ZKPFBIH je predmet Kantonalnog suda u Tuzli za krivično djelo navođenja na prostituciju, kojim djelom je na strani oštećenih bilo i malodobnih djevojaka, a prema kojima je u postupku primijenjen isti tretman kao i prema žrtvama punoljetne dobi, odnosno iste nisu saslušavane u prisustvu stručnog lica niti im je određen status zaštićenog svjedoka, odnosno svjedoka pod prijetnjom.*

Što se tiče primjene mjera zaštite svjedoka,⁵³ analizom predmeta ustanovljeno je da su od svih predmeta koji su praćeni, bez obzira na vrstu krivičnog djela, u 7 predmeta primijenjene mjere zaštite prema ugroženom svjedoku,.

**Tako je pred Kantonalnim sudom u Zenici u 6 predmeta žrtvi dodijeljen status zaštićenog svjedoka (bludne radnje i silovanje dva puta, bludne radnje, spolni snošaj sa djetetom, razbojništvo u sticaju sa KD spolnog snošaja sa djetetom i KD bludnih radnji, te KD silovanja dva puta), na Kantonalnom sudu u Novom Travniku to je učinjeno jednom, dok na Kantonalnom sudu u Tuzli nije nijednom (iako je trebalo tako učiniti u predmetima u kojima je počinjeno KD navođenja na prostituciju, a žrtve (svjedoci) su maloljetne, te u predmetima KD bludnih radnji gdje je žrtva maloljetna osoba koja je pretrpjela strah zbog izvršenog KD, kao i u predmetu KD silovanja iz čl.203/2 u vezi sa st.1 u sticaju sa KD ubistva iz čl.166/1 u vezi sa čl.28 KZFBiH).*

Poseban problem predstavlja i obeštećenje žrtava krivičnog djela. Čitav krivični postupak, pa tako i istražni postupak, provodi se na prvom mjestu radi zaštite prava i sloboda građana, koji u slučaju izvršenja krivičnih dobijaju status oštećenih ukoliko im je neko od tih prava i sloboda napadnuto, odnosno ugroženo. Zbog

52 Evropski sud za ljudska prava tumači pravo na efikasan pravni lijek tako da on, uz plaćanje kompenzacije gdje je to primjereno, također uključuje temeljnu i efikasnu istragu koja može dovesti do identifikacije i kažnjavanja odgovornih osoba. (Vidjeti Aksoy protiv Turske, Evropski sud za ljudska prava, 16.decembar 1996.godine, paragraf 98).

53 Primjenu mjera zaštite prema svjedoku treba razlikovati od dodjeljivanja statusa zaštićenog svjedoka, jer ovo posljednje podrazumijeva viši nivo zaštite (tako se identitet zaštićenog svjedoka neće otkriti nikome osim članovima vijeća i zapisničaru vijeća, svjedok se neće lično pojaviti pred vijećem ni na kojem saslušanju osim na saslušanju zaštićenog svjedoka, nije obavezan odgovarati na pitanja koja mogu ukazati na njegov identitet ili identitet članova njegove porodice, kao i druge mjere sa istom svrhom).

toga tužilac u svakom trenutku istražnog postupka mora imati u vidu oštećenog kao lice čija su prava i slobode povrijeđeni, odnosno ugroženi krivičnim djelom. Kada je u pitanju sam istražni postupak, tužilac je u obavezi da u toku istog ispita i utvrdi sve činjenice i okolnosti od značaja za ostvarivanje imovinskopravnog zahtjeva oštećenog, kako bi oštećeni mogao ostvariti ovo svoje pravo.

Prema čl. 86 ZKPBiH oštećeni koji se saslušava kao svjedok bit će upitan da li želi da u krivičnom postupku ostvaruje imovinskopravni zahtjev. Prijedlog za ostvarivanje imovinskopravnog zahtjeva u krivičnom postupku podnosi se tužiocu, odnosno sudu. Ako oštećena/žrtva nije podnijela prijedlog za ostvarivanje imovinskopravnog zahtjeva u krivičnom postupku do potvrđivanja optužnice, bit će obaviještena da taj prijedlog može podnijeti do završetka glavnog pretresa, odnosno pretresa za izricanje krivičnopravne sankcije. Sud u krivičnom postupku najčešće ne odlučuje o imovinskopravnom zahtjevu, budući da u svakom konkretnom slučaju cijeni da li će rješavanje takvog zahtjeva dovesti do odugovlačenja krivičnog postupka.

**Tokom analize okončanih postupaka u kojima su bili iskazani i imovinskopravni zahtjevi, konstatovali smo da sudovi ni u jednom slučaju nisu u toku krivičnog postupka odlučili o postavljenom imovinskopravnom zahtjevu, već su oštećene/žrtve upućivali da to pravo ostvare u parničnom postupku. Imajući u vidu da za pokretanje parničnog postupka trebaju novčana sredstva koja žrtve uglavnom nemaju, da parnični postupak u pravilu traje dosta dugo, kao i činjenicu da novi postupak za žrtve predstavlja nove traume i frustracije, pravo koje imaju najčešće ostaje samo mrtvo slovo na papiru.*

3.3.1.3. Analiza uslova pod kojima se odvijalo suđenje

Žrtve seksualnog nasilja zavređuju posebnu pažnju u pogledu podrške i zaštite svjedoka. Prema Evropskom sudu za ljudska prava, te žrtve imaju veći interes za privatnost zbog stigme koja prati njihove povrede.⁵⁴ Svjedočenje za njih može biti izuzetno teško, posebno kada se, protiv svoje volje, moraju suočiti s optuženim, rizikujući retraumatizaciju u mnogim slučajevima.⁵⁵ Zbog svega navedenog neophodno je osigurati adekvatnu zaštitu žrtve krivičnog djela kako bi se osjećala sigurno i na taj način svojim iskazom doprinijela uspješnom okončanju krivičnog postupka.

54 Vidjeti Boco-Cuesta protiv Kraljevine Holandije, Evropski sud za ljudska prava, 10. novembar 2005. godine, paragraf 69; Accardi i drugi protiv Italije, Evropski sud za ljudska prava, 20. januar 2005. godine, paragraf 1.

55 Relevantni dokumenti su, između ostalih, Preporuka Vijeća Evrope Rec. (2002) 5 o zaštiti žena od nasilja, te Deklaracija Generalne skupštine UN o eliminaciji nasilja nad ženama.

S obzirom na obavezu država da garantuju svim ljudima minimum osnovnih prava u skladu sa ECHR, ali i da procesuiraju počiniocima krivičnih djela, Evropski sud za ljudska prava zauzeo je stav da države moraju „organizovati svoje krivične postupke na takav način da se interesi (žrtava i svjedoka) neopravdano ne ugrožavaju“.⁵⁶

Uloga svjedoka pred sudom od izuzetnog je značaja; zbog toga je bitno imati dobro koncipiran sistem podrške svjedocima, jer na taj način doprinosi se i pravičnom suđenju. Svjedocima je, na izvjestan način, data aktivna uloga u sudskom postupku, zbog čega je važno poštivati njihova prava. Pritom treba razlikovati zaštitu svjedoka od podrške svjedocima. Zaštita svjedoka podrazumijeva primjenu jedne ili više mjera istovremeno, kako bi sudija ili sudsko vijeće bili u prilici da kontrolišu način ispitivanja svjedoka, posebno s ciljem zaštite svjedoka od uznemiravanja i zbunjivanja. Podrška svjedocima pretpostavlja uspostavljanje posebnog odjeljenja koje se stara o svjedocima nakon potvrđivanja optužnice, psihički ih priprema prije, ako je potrebno i u toku postupka, u svakom slučaju nakon svjedočenja, te im puža dodatnu organizacionu pomoć.

Prilikom praćenja suđenja na odabranim sudovima uočavali smo i evidentirali probleme koji otežavaju postupak suđenja.

Konstatovali smo da uslovi u kojima se odvija suđenje nisu isti na svim sudovima jer prostorne mogućnosti nisu iste. Na svim sudovima postoji određen broj sudnica; međutim, na pojedinim općinskim sudovima (u Travniku i Tuzli), broj sudnica nije zadovoljavajući, pa se često dešava da se suđenje obavlja u sudijskim kancelarijama, koje su najčešće male i neadekvatne, tako da optuženi i oštećeni budu smješteni u neposrednoj blizini, što kod oštećenih uvijek stvara nelagodu, a nerijetko i strah. U ovakvim situacijama nije prijatno ni svjedocima, bez obzira u kakvim su odnosima s optuženim ili oštećenom.

**Izuzetak u vezi s ovom problematikom je Kantonalni sud u Sarajevu, unutar kojeg djeluje Odjel za podršku svjedocima, koji brine da svi svjedoci budu upoznati sa svojim pravima i obavezama pred sudom, te obezbjeđuje psihološku i druge vrste podrške svjedocima tokom i nakon sudskog postupka. Kantonalni sud ima i uređen poseban prostor za zaštićene svjedoke, koji ima poseban ulaz i direktno je povezan sa sudnicama. Prostor je opremljen namještajem za sjedenje i opuštanje, ima vlastiti sanitarni čvor, a na usluzi svjedocima su službene osobe koje su zadužene da im pružaju psihološku i svaku drugu pomoć. Po našem saznanju, ove prostorije Kantonalnog suda za slučaj potrebe na raspolaganju su i Općinskom sudu u Sarajevu.*

56 Vidjeti Doorson protiv Kraljevine Holandije, 26.mart 1996.godine, paragraf 70. Sud u Strazburu dalje navodi da „principi pravičnog suđenja također zahtijevaju da se u relevantnim predmetima prava odbrane balansiraju s interesima svjedoka ili žrtava koje su pozvane da svjedoče“.

Iz priloženog je evidentno da primjena Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka doprinosi ostvarivanju prava žrtve, ali puni efekat te svrhe izostaje zbog nepotpune primjene na sve problematične situacije. Osim toga, ni ostali uslovi pod kojima se odvija suđenje nisu zadovoljavajući u većini sudova, prvenstveno veličina sudnice i rasporeda mjesta, kada se žrtve nađu u neposrednoj blizini optuženih.

3.3.1.4. Problemi u dokazivanju

U manjem broju predmeta kod krivičnog djela protiv spolne slobode i morala evidentirana je nedovoljna saradnja nadležnih organa prilikom osiguranja dokaza za počinjeno krivično djelo, što je imalo za posljedicu donošenje oslobađajućih presuda.

**Ovakvu situaciju ilustruje predmet Kantonalnog suda u Travniku; u slučaju za krivično djelo silovanja donesena je oslobađajuća presuda od strane Vrhovnog suda FBiH, po žalbi optuženog, uslijed nedostatka materijalnih dokaza, a koji su se mogli obezbijediti neposredno nakon počinjenog krivičnog djela.⁵⁷*

Problematika dokazivanja evidentna je i u situacijama gdje tužilaštvo optužnicu temelji isključivo na iskazu oštećene, bez ikakvog materijalnog dokaza, a oštećena tokom krivičnog postupka promijeni iskaz. Osim toga, problem se može javiti mimo krivice nadležnih organa ukoliko žrtva krivičnog djela oklijeva s prijavljivanjem krivičnog djela, pa u međuvremenu dođe do propadanja materijalnih dokaza, što se može ispraviti jedino vraćanjem vjere u efikasnost pravosuđa.

**Tako se u slučaju pred Kantonalnim sudom u Tuzli pojavio problem dokazivanja, jer je oštećena prijavila izvršenje KD nakon protekla 9 dana od izvršenja krivičnog djela, a njene izjave su bile oprečne u pogledu činjenica u vezi predmetnog djela. Pregledom u ginekološko-akušerskoj klinici nisu ustanovljene povrede koje bi upućivale na tragove prisilnog spolnog odnosa, a nije urađena ni DNK analiza tragova krvi i dlaka, te vještak nije mogao sa sigurnošću dati mišljenje o tome da li tragovi pripadaju oštećenoj.*

57 Iz odluke Vrhovnog suda FBiH vidi se da nije urađena DNK analiza fetusa nakon pobačaja oštećene i dijelova posteljice, koji su zagubljeni, čime bi se na siguran način dokazalo ili osporilo očinstvo optuženog.

4. Zaključna razmatranja i preporuke

4.1. Zaključna razmatranja

U kontekstu navedene analize, nije moguće jednostavno zaključiti da li su suđenja rodno zasnovanog nasilja efikasna ili nisu. Iz prakse sudova evidentan je pozitivan trend okončanja krivičnih postupaka u razumnom roku.⁵⁸ Ipak, radi zaštite žrtava krivičnih djela nasilja u porodici, sam Zakon o zaštiti od nasilja u porodici je predvidio obavezu hitnog postupanja svih relevantnih subjekata (policija, organ starateljstva, sud) kako bi se spriječilo kontinuirano vršenje nasilja i nastanak novih štetnih posljedica po žrtvu. U većini praćenih predmeta KD nasilja u porodici nije ugroženo pravo na okončanje krivičnog postupka u razumnom roku, uz uvažavanje svih navedenih kriterija za ocjenu ovog prava.

Analizom predmeta za KD nasilja u porodici konstatujemo da je na svim općinskim sudovima evidentiran veliki broj KD nasilja u porodici, te da se za ista krivična djela najčešće izriče uslovna kazna, s utvrđenom kaznom zatvora u trajanju od 3 do 6 mjeseci i s minimalnim rokom provjere od 1 (jedne) godine, dok je broj izrečenih zatvorskih kazni zanemarljiv, što upućuje na zaključak da se opisanom kaznenom politikom ne postiže ni opća ni posebna prevencija. S obzirom na dostupne informacije, utvrđeno je da je u 6 slučajeva, od ukupno 54 koji su praćeni, žrtva/oštećena i dalje bila izložena nasilju od strane optuženog.

Uočeno je da se suštinski isti činjenični osnov različito kvalifikuje u pojedinim predmetima nasilja u porodici, pa se tako u određenim slučajevima kvalifikuje kao sticaj KD nasilja u porodici i lake tjelesne ozljede, dok u drugim isti činjenični opis predstavlja samo KD nasilja u porodici.

U izvjesnom broju predmeta uočava se da sudovi ne uzimaju kao otežavajuću okolnost činjenicu da je radnja nasilja istovremeno počinjena prema više članova porodice, npr. istovremeno prema supruzi i kćerki. Nasilje u porodici donedavno je smatrano uobičajenim, društveno prihvatljivim načinom ponašanja, što je dovodilo do toga da se nije pružala adekvatna zaštita žrtvama ovog oblika nasilja, odnosno oštećenim, a to su najčešće bračni partneri, djeca, ali i ostali članovi porodice. Ono što definiše odnose u porodičnom nasilju jeste intima i međuovisnost žrtve i počinioca u privatnoj sferi. Nasilje u porodici teško je otkriti jer se dešava u privatnosti doma i bračnog života, koja je, također, pravno zaštićena. I kad se nasilje otkrije i protiv počinioca pokrene krivični postupak, najčešće se takvi postupci okončaju izricanjem uslovne osude počinitelju krivičnog djela.

⁵⁸ Iako se radi pravnom standardu čija je formulacija neodređena, konkretizacija je izvršena kroz praksu Evropskog suda za ljudska prava. Pogledati fusnote broj 16 i 17.

Evidentirano je, u manjem broju slučajeva, obustavljanje postupka zbog protoka značajnog perioda vremena između pojedinih ročišta, odnosno odustanka tužilaštva od krivičnog gonjenja jer je oštećena promijenila iskaz (uslijed nastavka zajedničkog života s optuženim, okončanog razvoda i sl.), zbog nepostojanja interesa za dalje krivično gonjenje. Ovakva praksa nije u skladu s načelom akuzatornosti, prema kojem se krivični postupak pokreće i provodi samo po zahtjevu tužitelja.

Analiza predmeta koji su praćeni dovela je do zabrinjavajućeg zaključka u pogledu broja izrečenih zaštitnih mjera. Naime, nije zabilježen predmet u kojem je izrečena zaštitna mjera, mada su brojni slučajevi u kojima je Sud mogao izreći zaštitnu mjeru jer se radilo o nasilju vršenom u alkoholiziranom stanju, o praćenju oštećene s ciljem kontrolisanja izlazaka, povratniku u vršenju krivičnog djela nasilja u porodici itd. Osim toga, kako je evidentno izricanje velikog broja uvjetnih osuda, ni u jednom predmetu nije zabilježen slučaj stavljanja optuženog pod zaštitni nadzor. Što se tiče mjera sigurnosti, situacija je gotovo jednako alarmantna, jer je samo u jednom od ukupnog broja praćenih predmeta uočena primjena mjera sigurnosti.

U predmetima KD protiv spolne slobode i morala uočeno je izricanje blagih kazni, često i ispod zakonskog minimuma, zbog čega ne iznenađuje značajan broj krivičnih djela iz ove grupe. Ono što zabrinjava je značajan procenat predmeta u kojima se kao žrtve pojavljuju djeca ili maloljetnici.⁵⁹

U manjem broju predmeta kod krivičnog djela protiv spolne slobode i morala evidentirana je nedovoljna saradnja nadležnih organa prilikom osiguranja dokaza za počinjeno krivično djelo, što je za posljedicu imalo donošenje oslobađajućih presuda. Problematika dokazivanja evidentna je i u situacijama gdje tužilaštvo optužnicu temelji isključivo na iskazu oštećene, bez ikakvog materijalnog dokaza, a oštećena tokom krivičnog postupka promijeni iskaz. Osim toga, problem se može javiti mimo krivice nadležnih organa ukoliko žrtva krivičnog djela oklijeva sa prijavljivanjem krivičnog djela, pa u međuvremenu dođe do propasti materijalnih dokaza, što se može ispraviti jedino vraćanjem vjere u efikasnost pravosuđa.

Tokom analiziranja okončanih postupaka u kojima su bili iskazani i imovinskopравни zahtjevi, konstatovano je da sudovi ni u jednom slučaju nisu u toku krivičnog postupka odlučili o postavljenom imovinskopravnom zahtjevu, već su oštećene/žrtve upućivali da to pravo ostvare u parničnom postupku. Sud, naravno, ima diskreciono pravo da odluči da li će u krivičnom postupku biti odlučeno i

59 Ova problematika nije nimalo bezazlena; brojni statistički podaci pokazuju da takvi maloljetnici u velikom broju slučajeva i sami postaju nasilnici, čineći krivična djela čije su žrtve i sami bili. Naime, izvršenje ovakvih KD protiv maloljetnika/djece negativno utiče na njihov razvoj, što može okončati izolacijom i povlačenjem u sebe (kako je bilo evidentno u nekoliko predmeta na Kantonalnom sudu u Zenici), ili pak do razvijanja različitih devijantnih oblika ponašanja (predmet pred Općinskim sudom u Zenici, u kojem se kao optuženi za KD silovanja maloljetnice pojavio maloljetnik koji potiče iz porodice s izrazito nesređenim odnosima i s ocem alkoholičarom).

o imovinskopravnom zahtjevu (zavisno od toga hoće li se postupak suviše odugovlačiti); ali, imajući u vidu da za pokretanje parničnog postupka trebaju novčana sredstva, koja žrtve uglavnom nemaju, da parnični postupak u pravilu traje dosta dugo, kao i činjenicu da novi postupak za žrtve predstavlja nove traume i frustracije, konstatujemo da pravo koje žrtve imaju najčešće ostaje samo mrtvo slovo na papiru.

Problem ostaju uslovi u kojima se odvijaju suđenja, što predstavlja tehničko-logistički problem s ozbiljnim posljedicama po držanje žrtve/oštećene, naročito ako je primorana sjediti par metara od optuženog. Sve navedeno može dovesti do oklijevanja u davanju izjave, čak i promijene izjave. Adekvatna primjena Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka predstavlja imperativ u svjetlu prihvaćenih međunarodnih standarda. Što se tiče dodjeljivanja žrtvi statusa zaštićenog svjedoka, analiza predmeta koji su praćeni ustanovila je da je status zaštićenog svjedoka određen u 7 predmeta od svih predmeta koji su praćeni, bez obzira na vrstu krivičnog djela.

4.2. Preporuke

4.2.1. Općinski i kantonalni sudovi u Federaciji BiH, te kantonalna tužilaštva

- Poštovanje principa hitnosti postupanja za krivična djela nasilja u porodici u skladu sa Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici.
- Strožija primjena raspoloživih krivičnih sankcija.
- Stavljanje pod zaštitni nadzor pojedinih počinitelja kojima su izrečene uslovne osude.
- Pravovremeno osiguranje materijalnih dokaza za krivična djela nasilja u porodici i krivična djela protiv spolne slobode i morala.
- Osiguranje provođenja temeljite istrage od strane tužioca.
- Uspostaviti posebna odjeljenja pri sudovima za podršku svjedocima.
- Poboljšati tehničke uslove u sudovima, sa zadovoljavajućom audio i video-opremom za potrebe zaštite svjedoka.
- Obezbijediti čekaonicu – posebnu prostoriju u sudovima za smještaj svjedoka i zaštićenih svjedoka/svjedokinja.
- Uspostaviti okvir za saradnju između tužilaca i centara za mentalno zdravlje tokom faze istrage s ciljem podrške psihološkim i socijalnim problemima potencijalnih ugroženih svjedoka.
- Poboljšati koordinaciju između tužilaštava i sudova u pogledu psihološke podrške svjedocima kako bi se umanjio rizik od retraumatizacije.

4.2.2. Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine, Ministarstvo pravde Bosne i Hercegovine, Federalno ministarstvo pravde

- Usaglasiti domaće zakonodavstvo koje reguliše oblast nasilja nad ženama s međunarodnim standardima iz oblasti spolnog i rodno zasnovanog nasilja, naročito u pogledu predviđenih sankcija, kao i mjera zaštite žrtvi.
- Harmonizovanje zakonodavstva s ciljem pooštavanja kaznenih mjera za počiniocce nasilja u porodici; valja povesti više računa o dužini vođenja istražnih i sudskih postupaka. Takođe, veoma je važno u narednom periodu raditi na unapređenju institucionalne saradnje svih sektora koji se bave predmetnom temom kako bi razmjena informacija bila adekvatna radi efikasnijeg suzbijanja pojava nasilja u porodici.
- Pratiti međunarodno zakonodavstvo i instrumente i raditi na usaglašavanju domaće legislative sa međunarodnim instrumentima koji se tiču spolnog i rodno zasnovanog nasilja.
- Obezbijediti optimalne uslove za rad sudova, uključujući dovoljan broj sudnica i posebne prostore za zaštićene svjedoke i oštećene.

4.2.3. Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, Gender centar Federacije Bosne i Hercegovine

- Izraditi strategiju kako bi se poduzele konkretne mjere s ciljem ohrabivanja žena da prijavljuju slučajeve nasilja u porodici. Zbog navedenih konstatacija Bosna i Hercegovina mora više nego do sada raditi na podizanju i jačanju društvene svijesti o ozbiljnosti pojave nasilja u porodici, njenoj raširenosti i porastu, te istovremeno o jačanju edukacije građana o pitanjima uočavanja, prijavljivanja i borbe protiv nasilnika. To znači da je više nego do sada potrebno edukovati širu javnost, posebno djecu, roditelje i stručnjake, o postojanju problema nasilja u porodici, uključujući i način borbe protiv nasilja, a po mogućnosti raditi na uspostavljanju zajedničkog plana aktivnosti.
- Izraditi strategiju za prevenciju nasilja u porodici, nasilja po osnovu spola, seksualnog uznemiravanja i uznemiravanja, kroz rad s potencijalnim nasilnicima/nasilnicama ili osobama sklonim nasilnom ponašanju, naročito sa djecom iz porodica s nasilnim članom.

4.2.4. Centar za edukaciju sudija i tužilaca Federacije Bosne i Hercegovine

- Edukovati sudije, tužioce, zdravstvene radnike, prosvjetne radnike, socijalne radnike, pedagoge, psihologe i policiju, o zakonskoj regulativi,

podzakonskim aktima i procedurama koje se odnose na spolno i rodno zasnovano nasilje kako bi se osigurala senzibilizovanost svih uključenih subjekata. Obezbijediti kapacitete u sektoru unutrašnjih poslova za razvijanje i poboljšanje multidisciplinarnе saradnje s ostalim sektorima.

- Organizovati obuku u vezi s metodologijom odmjeravanja kazne kao i otežavajućih okolnosti i drugih faktora koji imaju uticaj na odmjeravanje kazne, o pravilnoj primjeni Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, o izricanju zaštitnih mjera kao sredstava zaštite žrtve a ne kažnjavanja optuženog.

4.2.5. Zakonodavna tijela na svim nivoima, Federalno ministarstvo unutrašnjih poslova

- Izraditi svu neophodnu podzakonsku regulativu, prvenstveno pravilnike, u oblasti nasilja u porodici, nasilja po osnovu spola, uznemiravanja i seksualnog uznemiravanja, i uspostaviti relevantne strukture i institucije neophodne za implementaciju istih.

Praćenje i analiza krivičnih postupaka i sudske prakse u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u Republici Srpskoj

Završni izvještaj i analiza

Pripremile: „Udružene žene“ Banja Luka i
„Lara“ Bijeljina

Banja Luka – Bijeljina, 2011. godine

Sadržaj

SAŽETAK.....	7
1. UVOD	9
2. ANALIZA OSNOVNIH IZAZOVA U SPREČAVANJU I SUZBIJANJU DJELA SEKSUALNOG I RODNO ZASNOVANOG NASILJA U REPUBLICI SRPSKOJ I BIH	12
3. METODOLOGIJA PRAĆENJA SUĐENJA	14
4. ANALIZA	17
4.1 PRAVIČNO SUĐENJE	17
4.2. PRIMJENA MATERIJALNOG PRAVA.....	20
4.3. PRIMJENA PROCESNOG PRAVA.....	24
4.4. KAZNENA POLITIKA	31
5. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE	36
5.1. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA	36
5.2. PREPORUKE	38

Sažetak

Aktivnosti projekta “**Praćenje i analiza krivičnih postupaka i sudske prakse u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja Osnovnih i Okružnih sudova Banja Luka, Bijeljina i Doboj**” omogućile su procjenu i analizu rada pravosudnih institucija u procesuiranju djela seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u Republici Srpskoj. **Poseban fokus procesa praćenja je bio usmjeren na uočavanje specifičnih poteškoća i izazova u osiguravanju zaštite ljudskih prava oštećene koja je preživjela nasilje** s aspekta primjene domaćih zakona i međunarodnih standarda u ovoj oblasti.

Izveštaj se fokusira na analizu nepravilnosti u krivičnom procesuiranju odabranih djela u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u krivičnim predmetima u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja pred Osnovnim i Okružnim sudom u Banja Luci, Osnovnim i Okružnim sudom u Bijeljini i Osnovnim sudom u Doboju, te praćenju sudske prakse kroz analizu presuda Okružnog suda i Osnovnog suda u Trebinju i Osnovnog suda u Sokocu (koji pokriva regiju Istočnog Sarajeva). **Fokus praćenja su bili krivični predmeti u kojima se kao žrtve pojavljuju žene, a nasilje je rodno zasnovano ili izvršeno prema ženama u porodici i porodičnoj zajednici, uključujući i bliske socijalne veze.** Analizom su obuhvaćeni ključni aspekti vođenja krivičnih postupaka – pravičnost suđenja, primjena materijalnog i procesnog prava te kaznena politika u ovoj oblasti.

U vezi sa osiguravanjem pravičnosti suđenja, nalazi praćenja ukazuju na nekorištenje mogućnosti koje pružaju Zakon o krivičnom postupku, Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku i Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, kao i (tamo gdje postoje) mogućnosti u vidu tehnički i kadrovski opremljenog odjela za podršku žrtvama s ciljem obezbjeđivanja balansa između prava optuženog na odbranu i prava malodobne žrtve na zaštitu od retraumatizacije i negativnih posljedica po dalji psihički razvoj.

Analiza praćenih predmeta ukazuje na nužnost veće pažnje pravosudnih institucija prilikom procjene obilježja bića krivičnog djela i njegove pravne kvalifikacije u slučajevima u kojima se djeca pojavljuju kao direktne ili indirektno žrtve seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, te na prepoznavanje višestruke

ugroženosti djece koja prisustvuju nasilju jednog roditelja nad drugim i/ili u međusobnom nasilju, kao i nasilju usmjerenom protiv drugih članova porodice.

Uočeno je da se tužioci uglavnom oslanjaju na svjedočenja oštećene i optuženog, eventualno drugih svjedoka, te da se tokom istrage nedovoljno angažuju na prikupljanju dokaza, čime se prevelik teret stavlja na oštećenu, što ukazuje na nužnost posebne senzibilizovanosti suda i tužioca za stanje oštećene koja je preživjela nasilje i aktivan pristup suda osiguravanju pune podrške u pravcu ostvarivanja međunarodnih standarda obezbjeđivanja socijalne, psihološke i pravne pomoći oštećenima u toku krivičnog postupka.

Kaznena politika ciljanih sudova u vezi s krivičnim predmetima u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja ukazuje na to da se ova djela posmatraju kao manje društveno opasna. Krivično djelo nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici sankcionisano je gotovo isključivo novčanim kaznama i uslovnim osudama, koje ne sadrže mjere usmjerene na sprečavanje ponavljanja nasilja i saniranje uzroka koji su doveli do izvršenja krivičnog djela. Nedostatak korištenja mjera zaštitnog nadzora i mjera bezbjednosti ukazuje na kaznenu politiku sudova koji su bili predmet monitoringa usmjerenu primarno na represivnu a ne protektivnu svrhu kažnjavanja počinitelaca nasilja. Nužno je da sudovi usmjere fokus na zaštitu bezbjednosti oštećene i podršku njenom oporavku kroz sprečavanje i otklanjanje straha od prijetnji i odmazde od strane počinioca nasilja, na osiguravanje bezbjednog životnog okruženja oslobođenog od ponovljenog nasilja i zlostavljanja, te da podrže proces oporavka od traume uzrokovane nasiljem koje je preživjela.

1. Uvod

Seksualno i rodno zasnovano nasilje u kojem se kao žrtve predominantno pojavljuju žene i djevojčice predstavlja prepreku održivom razvoju i funkcionisanju društva u kojem se temeljne vrijednosti zasnivaju na poštovanju osnovnih ljudskih prava i sloboda bez razlike u odnosu na pol. Ove vrijednosti treba da vode i usmjeravaju i aktivnosti pravosudnih institucija u njihovom angažmanu u sprečavanju i suzbijanju ovih oblika nasilja, kao i liječenju posljedica nasilja i zaštiti i podršci žrtvama. Usmjeravanje rada pravosudnih institucija na probleme i izazove s kojima se suočavaju žene i djevojčice koje su preživjele neki od oblika seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, otvara mogućnosti za unapređenje njihovog pristupa pravdi i otklanjanja svijesti o stanju bespomoćnosti i napuštenosti „od svih“ s kojim one svakodnevno žive.

Rodno zasnovano nasilje može se posmatrati kao najrasprostranjeniji i najviše društveno tolerisani oblik kršenja ljudskih prava.¹ Ključni međunarodni dokumenti u oblasti zaštite ženskih ljudskih prava definišu ga kao „oblik nasilja koje rezultira ili može rezultirati fizičkom, polnom ili psihološkom povredom ili patnjom žene, uključujući i prijetnje takvim djelima, prinudu ili svojevoljno lišavanje slobode, bilo u javnom ili privatnom životu“ (Deklaracija UN o ukidanju nasilja nad ženama²), odnosno „kao oblik diskriminacije koji ozbiljno ugrožava mogućnost žena da uživaju prava i slobode na ravnopravnoj osnovi sa muškarcima“ (Opšta

1 Izvještaj State of the World Population 2005, Poglavlje 7 „Gender-Based Violence: A Price Too High“, Populacijski fond Ujedinjenih nacija (UNFPA), Dostupno na internetu, link: <http://www.unfpa.org/swp/2005/index.htm> (posljednji pristup 28.09.2011.)

2 Deklaracija UN o ukidanju nasilja nad ženama je usvojena na Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija 20. decembra 1993. god. Dostupna na Internetu, link: <http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r104.htm> (posljednji pristup 28.09.2011.)

preporuka br. 19 Komiteta CEDAW³). Pravni okvir Bosne i Hercegovine (Zakon o ravnopravnosti polova BiH⁴) napravio je značajan iskorak definisanjem nasilja na osnovu pola, kao i njegovim prepoznavanjem kao krivičnog djela.

Svjetske statistike ukazuju da su žrtve seksualnog i rodno zasnovanog nasilja većinom žene, te da oko 70% žena u svom životu doživi nasilje od muškarca. Kao počinioci ovih oblika nasilja identifikovani su većinom muževi, partneri ili neko koga žene koje su preživjele nasilje poznaju. Procjenjuje se da je samo u 2002. godini oko 150 miliona djevojčica ispod 18 godina bilo izloženo nekom od oblika seksualnog nasilja.⁵ U Bosni i Hercegovini ne postoji jedinstvena baza podataka o rodno zasnovanom nasilju niti postoje jedinstveni statistički podaci o nasilju u porodici, koje predstavlja najrašireniji oblik rodno zasnovanog nasilja. Zvanični podaci vladinih institucija u Republici Srpskoj koje predstavljaju direktne subjekte zaštite od rodno zasnovanog nasilja (centri za socijalni rad, policija, pravosudne institucije) nisu ujednačeni i ukazuju da ne postoji sistemski i sistematski odgovor na ovaj problem.⁶ Jedan od ključnih izazova u sprečavanju i suzbijanju seksualnog i rodno zasnovanog nasilja predstavlja obezbjeđivanje kontinuirane i efikasne zaštite, te pomoći i podrške žrtvama ovih oblika nasilja.

Zbog toga je projekat praćenja suđenja u krivičnim predmetima u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u ciljanim osnovnim i okružnim sudovima Republike Srpske prvenstveno imao za cilj identifikovanje prakse u procesuiranju slučajeva u ovoj oblasti, te primjenu domaćih zakona i međunarodnih standarda **u vezi sa zaštitom prava i položaja žrtve, tj. oštećene u krivičnom postupku.**

Bosna i Hercegovina je članica regionalnih i međunarodnih organizacija koje su usvojile brojne dokumente u oblasti sprečavanja i suzbijanja seksualnog i rodno zasnovanog nasilja. Država i entiteti su obavezani na poštovanje međunarodnih standarda u ovoj oblasti činjenicom ratifikovanja, odnosno ugrađivanja međunarodnih konvencija u domaći pravni sistem, te razvojem javnih politika koje će ujednačiti principe i praksu zaštite, podrške i pomoći žrtava rodno zasnovanog nasilja. Najznačajniji međunarodni standardi zahtijevaju poštovanje osnovnih ljudskih prava bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi, zaštitu građanskih i političkih prava (pravo na život, slobodu i sigurnost, zaštitu privatnog i porodičnog

3 Opšta preporuka br. 19 Komiteta CEDAW – nasilje nad ženama, usvojena na 11. sjednici Komiteta CEDAW održanoj 1992. god. Dostupna na Internetu, link: <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm#recom19> (posljednji pristup 28.09.2011.)

4 Zakon o ravnopravnosti polova Bosne i Hercegovine (prečišćeni tekst), *Službeni glasnik BiH* 32/10. Dostupan na Internetu, link: http://www.arsbih.gov.ba/images/documents/zors_32_10.pdf (posljednji pristup 29.09.2011.)

5 Globalni podaci o rodno zasnovanom nasilju dostupni na internet prezentaciji UN WOMEN, na: http://www.unifem.org/gender_issues/violence_against_women/facts_figures.php (posljednji pristup 28.09.2011.)

6 Zvanični statistički podaci o rodno zasnovanom nasilju dostupni u 4. i 5. kombinovanom CEDAW izvještaju iz Bosne i Hercegovine, koji je dostupan na Internet prezentaciji Agencije za ravnopravnost polova BiH, link: http://www.arsbih.gov.ba/arsbih.gov.ba/images/documents/cedaw_4_5_e.pdf (posljedni pristup 28.09.2011.)

života, pravo na pravično suđenje i djelotvornu žalbu)⁷, preduzimanje svih nužnih mjera usmjerenih na sprečavanje i suzbijanje diskriminacije i nasilja protiv žena te efikasne zaštite žena žrtava nasilja i njihovog pristupa pravičnim i efikasnim pravnim lijekovima, koji uključuju i naknadu, kompenzaciju i rehabilitaciju,⁸ te primjenu svih mjera usmjerenih na zaštitu djece od zlostavljanja, adekvatnu zaštitu tokom krivičnog postupka, uključujući njihovu privatnost, identitet, kao i mogućnost da svjedoče.⁹

Kao dio Bosne i Hercegovine, Republika Srpska je u svoj pravni okvir ugradila niz odredbi i usvojila posebne zakone u cilju uspostavljanja domaćeg pravnog okvira za procesuiranje djela seksualnog i rodno zasnovanog nasilja.¹⁰

U prvom dijelu izvještaja „Praćenje i analiza krivičnih postupaka i sudske prakse u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u Republici Srpskoj“ dat je osnovni okvir metodologije praćenja suđenja u krivičnim predmetima pred ciljanim sudovima koji su bili predmet aktivnog praćenja. U drugom dijelu izvještaj predstavlja analizu praćenih krivičnih postupaka i sudske prakse, s fokusom na poštovanje principa **pravičnog suđenja, primjenu materijalnog prava (s posebnim naglaskom na izricanje zaštitnih mjera u krivičnom postupku), primjenu procesnog prava i kaznenu politiku** u odnosu na postojeće međunarodne standarde i domaći pravni okvir u Republici Srpskoj u oblasti rodno zasnovanog nasilja i seksualnog nasilja. **Položaj i zaštita oštećene osobe, tj. žrtve seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, osnovni je parametar za analizu.** Završni dio izvještaja fokusira se na zaključna razmatranja i preporuke nadležnim institucijama u vezi s unapređenjem krivičnih postupaka i sudske prakse u oblasti rodno zasnovanog i seksualnog nasilja u Republici Srpskoj **u cilju što efikasnije zaštite žrtve nasilja** u krivičnom postupku.

7 Opšta deklaracija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama (1948), Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966) s Opcionim protokolima, Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (1950), Protokol br. 12 uz Evropsku konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (2005)

8 Konvencija UN o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) (1979), Opšta preporuka br. 19 Komiteta za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena (1992), Deklaracija UN o ukidanju nasilja nad ženama (1993), Pekinška deklaracija sa Platformom za akciju (1995), Preporuka Odbora ministara Savjeta Evrope br. R (85) 11 o položaju žrtve u okviru krivičnog prava i krivičnog postupka (1985), Preporuka Odbora ministara Savjeta Evrope br. R (87) 21 o pomoći žrtvama i sprečavanju viktimizacije (1987), Preporuka Odbora ministara Savjeta Evrope 1450 (2000) o nasilju nad ženama u Evropi, Preporuka Odbora ministara Savjeta Evrope R (2002) 5 o zaštiti žena od nasilja.

9 Preporuka Odbora ministara Savjeta Evrope br. R (91) 11 o seksualnom iskorišćavanju, pornografiji, prostituciji, trgovini ljudima, djecom i mladima (1991), Preporuka Odbora ministara Savjeta Evrope br. R (93) 2 o medicinskim i socijalnim aspektima zloupotrebe djece (1993), Konvencija o pravima djeteta (1989), Opcioni protokol na Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji (2000), Konvencija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i njen Protokol o sprečavanju, suzbijanju i kažnjavanju trgovine ljudima, naročito ženama i djecom (2000) Konvencija o zaštiti djece od seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja (2007), Preporuka Odbora ministara Savjeta Evrope br. R (91) 11 o seksualnom iskorišćavanju, pornografiji, prostituciji, trgovini ljudima, djecom i mladima (1991).

10 Ustav Republike Srpske, Krivični zakon Republike Srpske, Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske, Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske, Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku Republike Srpske i Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske.

Osnovna svrha izvještaja je ukazivanje na nepravilnosti i poteškoće uočene u procesuiranju slučajeva seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, unapređenje razumijevanja domaćih pravosudnih institucija vezano za ulogu građanske javnosti u osiguravanju objektivnosti i rodne osjetljivosti sudskih procesa u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, te specifično definisanje preporuka za izmjene sudske prakse i identifikovanje potreba za obuku sudija i tužilaca u oblasti procesuiranja seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u Bosni i Hercegovini.

Praćenje suđenja u krivičnim postupcima u oblasti rodno zasnovanog nasilja i seksualnog nasilja u Republici Srpskoj provele su NVO „Udružene žene“ Banja Luka i NVO „Lara“ Bijeljina u okviru projekta **“Praćenje i analiza krivičnih postupaka i sudske prakse u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja osnovnih i okružnih sudova Banja Luka, Bijeljina i Doboj.”** Projekat je realizovan u periodu od 10 mjeseci (od 15. decembra 2010. do 14. oktobra 2011. godine) uz podršku programa „Sprečavanje i suzbijanje nasilja po osnovu pola/roda u Bosni i Hercegovini“, koji podržavaju Populacioni fond Ujedinjenih nacija (UNFPA) i Razvojni program Ujedinjenih nacija (UNDP), misija u Bosni i Hercegovini.

2. Analiza osnovnih izazova u sprečavanju i suzbijanju djela seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u Republici Srpskoj i BiH

Procesuiranje djela rodno zasnovanog nasilja i seksualnog nasilja u krivičnom postupku je opterećeno brojnim poteškoćama koje su uočile nevladine organizacije u BiH. Nevladine organizacije ukazuju na to da većina žena koje su bile izložene nekim od oblika nasilja u porodici (koje je prepoznato kao najčešći oblik rodno zasnovanog nasilja protiv žena) o tome ćute i ne pomišljaju da ga prijave nadležnim institucijama. Iskustva nevladinih organizacija „Udružene žene“ Banja Luka i „Lara“ Bijeljina, koje već 15 godina pružaju direktnu pravnu i psihosocijalnu pomoć i podršku ženama žrtvama nasilja, ukazuju na to da žene žrtve nasilja nemaju povjerenje u institucije sistema i subjekte zaštite od nasilja (to su prvenstveno policija, centri za socijalni rad, tužilaštva i sudovi).

Osnovni problemi s kojima se žene žrtve rodno zasnovanog nasilja susreću u praksi su sljedeći:

- ◊ **Nemogućnost ostvarivanja direktne fizičke zaštite, kao i nadzora nad postupcima počilaca nasilja od strane policije.** Žene žrtve nasilja koje prijavljuju nasilje policiji svjedoče da su nakon prijave često izložene

ponovljenom nasilju od strane istih počinioca, jer policija nema mogućnost izricanja i sprovođenja hitnih mjera zaštite žrtava kao što su zabrana pristupa počinioca žrtvi nasilja i sl. Ukoliko tokom intervencije policija za kratko vrijeme privede i zadrži počinioca nasilja u policijskoj stanici, on u pravilu odmah ili u kratkom periodu nakon povratka ponavlja nasilje, koje je često većeg intenziteta nego prije intervencije policije.

- ◊ **Nesenzibilizovan pristup socijalnih radnika koji dolaze u dodir sa žrtvama rodnog nasilja.** Žrtve nasilja svjedoče o nedostatku razumijevanja od strane socijalnih radnika s kojima dolaze u dodir u centrima za socijalni rad, koji često uzroke nasilja traže u postupcima koji su prethodili nasilju a za koje 'su odgovorne žrtve', propuštaju da detaljno uoče i razmotre direktne i indirektne posljedice koje izloženost nasilju ostavlja na žene i djecu žrtve, ističući pri tome kao prioritet očuvanje porodice i njenih vrijednosti. Ovaj pristup se provlači u svim fazama intervencije socijalnih radnika, od prvog kontakta sa žrtvom nasilja, preko provođenja postupka mirenja u slučaju razvoda braka, određivanja rasporeda viđanja i kontakata sa djecom, do smještaja i boravka žrtava u sigurnoj kući za žrtve nasilja i sl.
- ◊ **Sporost u procesuiranju slučajeva nasilja od strane pravosudnih institucija.** Iako zakon propisuje hitnost postupanja, žene žrtve nasilja ukazuju da postupci pred sudovima traju predugo, ponekad više mjeseci, pa i godina, te da su za to vrijeme izložene kontinuiranim prijetnjama, pritiscima za povlačenje iskaza ili odustajanje od svjedočenja, zastrašivanju i ponovljenom nasilju od strane počinioca nasilja, što utiče na akumuliranje straha kod žrtava nasilja. Praksa rada nevladinih organizacija u BiH sa žrtvama nasilja ukazuje na činjenicu da se **fizičko nasilje s vidljivim tjelesnim povredama dominantno prepoznaje od strane vladinih institucija kao osnovni i jedini oblik nasilja nad ženama**, dok su ostali oblici nasilja, kao što su seksualno, psihičko i ekonomsko zlostavljanje žena, nedovoljno prepoznati u praksi. Dostupni zvanični podaci upućuju na praksu da policija u Republici Srpskoj ne prosljeđuje izvještaje o svim počinjenim djelima nasilja u porodici nadležnim tužilaštvima, već samostalno procjenjuje da li prijavljeni slučajevi nasilja u porodici imaju elemente krivičnog djela ili ne.¹¹

Usvajanje **Zakona o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske**,¹² kojim je uvedena mogućnost procesuiranja djela nasilja u porodici u prekršajnom postupku, u praksi je dovelo do kontinuiranog i značajnog opadanja broja slučajeva nasilja u porodici koji se procesuiraju u krivičnom postupku, ali i neusaglašenosti zakonske zaštite od nasilja u porodici u BiH — jer važeći zakoni

11 Više u: Alternativni izvještaj o implementaciji CEDAW Konvencije i ženskim ljudskim pravima u BiH, oktobar 2010.god. Dostupan na Internetu, link: <http://www.unitedwomenbl.org/docs/CEDAW2010local.pdf> (posljednji pristup 28.09.2011.)

12 Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske, Službeni glasnik RS 118/05, izmjene i dopune, *Službeni glasnik RS* 17/08

u Federaciji BiH prepoznaju nasilje u porodici samo kao krivično djelo. Dodatni problem predstavlja činjenica da oba zakona koja tretiraju ovu oblast (Krivični zakon RS i Zakon o zaštiti od nasilja u porodici RS) ne daju jasnu definiciju, odnosno razgraničenje u pogledu kvalifikovanja nasilja u porodici kao prekršaja i krivičnog djela. Predstavnici subjekata zaštite, naročito pravosudnih institucija, često ističu da se nasilje u porodici u praksi smatra prekršajem ukoliko ne postoji kontinuitet radnje izvršenja nasilja u porodici, dok se postojanje kontinuiteta u izvršenju radnji nasilja u porodici, te radnje nasilja koje imaju teže posljedice, posmatraju i kvalifikuju kao krivično djelo. Nemogućnost efikasne primjene zaštitnih mjera u cilju zaštite žrtava nasilja u porodici, te dominantno korištenje Zakona o zaštiti od nasilja u porodici RS u svrhu kažnjavanja „blažih“ oblika ove vrste rodno zasnovanog nasilja, upućuju na tendenciju prepoznavanja ovog oblika rodno zasnovanog nasilja kao djela manje društvene opasnosti. Ovo predstavlja negativan trend u smislu osiguravanja efikasne podrške i zaštite žrtava nasilja jer se umanjuju mogućnosti zaštite njihovih osnovnih prava, kao i pristupa pravdi.

3. Metodologija praćenja suđenja

Svrha praćenja suđenja u krivičnim postupcima u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u ciljanim sudovima Republike Srpske jeste unapređenje razumijevanja domaćih pravosudnih institucija u vezi s ulogom građanske javnosti u osiguravanju objektivnosti i rodne osjetljivosti sudskih procesa u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, te specifično definisanje preporuka za izmjene sudske prakse i identifikovanje potreba za obuku sudija i tužilaca u oblasti procesuiranja seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u Bosni i Hercegovini.

Imajući u vidu da su praćenje suđenja u krivičnim postupcima u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u Republici Srpskoj provele dvije domaće nevladine organizacije, sa dugogodišnjim iskustvom rada na pružanju pomoći i podrške ženama i djeci žrtvama rodno zasnovanog nasilja, što predstavlja pionirsku inicijativu u ovoj oblasti, naročito je važno napomenuti da je svrha praćenja suđenja bila i da se omogući izgradnja kapaciteta predstavnica nevladinog sektora za praćenje efikasnosti pravosudnih institucija u procesuiranju seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, razvijanje specifičnih vještina i alata za praćenje i analizu rada sudova na procesuiranju krivičnih djela u ovoj oblasti, kao i unapređenje komunikacije i saradnje pravosudnih institucija i nevladinih organizacija u Republici Srpskoj u borbi protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja.

U periodu od kraja januara do sredine septembra 2011. godine posmatračice NVO „Udružene žene“ Banja Luka i NVO „Lara“ Bijeljina pratile su ukupno 87 suđenja (ročišta za izjašnjenje o krivici, glavni pretres i izricanje presude) u krivičnim predmetima u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja pred

Osnovnim i Okružnim sudom u Banja Luci, Osnovnim i Okružnim sudom u Bijeljini i Osnovnim sudom u Doboju. Fokus praćenja su bili krivični predmeti u kojima se kao žrtve pojavljuju žene, a nasilje je rodno zasnovano, ili je izvršeno prema ženama u porodici i porodičnoj zajednici, uključujući i bliske socijalne veze.

Iz podataka predstavljenih u tabelama koje slijede vidljivo je da je fokus praćenja bio usmjeren u velikoj mjeri na praćenje glavnih pretresa u krivičnim predmetima nasilja u porodici i porodičnoj zajednici, te da se relativno mali broj praćenih krivičnih postupaka završio sudskom odlukom u periodu u kojem je provedeno praćenje, što ukazuje na tendenciju ka dugotrajnosti sudskih postupaka u oblasti procesuiranja seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u Republici Srpskoj.

TABELA 1. PREGLED PRAĆENIH SUĐENJA PREMA KRIVIČNIM DJELIMA U CILJANIM SUDOVIMA

R.B.	KRIVIČNO DJELO	OSNOVNI SUD U BANJA LUCI	OSNOVNI SUD U BIJELJINI	OSNOVNI SUD U DOBOJU	OKRUŽNI SUD U BANJA LUCI	OKRUŽNI SUD U BIJELJINI
1.	Nasilje u porodici i porodičnoj zajednici (KZRS, čl. 208, st. 1, st. 3, st. 6)	17	27	4	-	-
2.	Polno nasilje nad djetetom (KZRS, čl. 195, st. 1, st. 4)	-	-	-	6	3
3.	Tjelesna povreda (KZRS, čl. 155, st.1)	9	1	2	-	-
4.	Izbjegavanje davanja izdržavanja (KZRS, čl. 210)	3	-	-	-	-
5.	Polno nasilje nad djetetom (KZRS, čl.195, st. 4) i Neovlaštena proizvodnja i promet oružja i eksplozivnih materija (KZRS, čl. 399, st. 1)	-	-	-	3	-
6.	Teško ubistvo u pokušaju (KZRS, čl. 149, st. 1, u vezi sa članom čl. 20) i Neovlaštena proizvodnja i promet oružja i eksplozivnih materija iz (KZRS, čl.399, st. 1)	-	-	-	2	-
7.	Teško ubistvo (KZRS, čl.149, st. 1, tač. 1)	-	-	-	1	-
8.	Ugrožavanje javnog saobraćaja (KZRS, čl. 410, st. 3)	-	3	-	-	-
9.	Ugrožavanje sigurnosti (KZRS, čl. 169)	-	4	-	-	-
10.	Silovanje (KZRS, čl. 193, st. 2)	-	-	-	-	1
11.	Razbojništvo (KZRS, čl. 223, st.2), otmica i silovanje (čl. 193, st. 2)	-	1	-	-	-
UKUPNO: 87		29	36	6	12	4

TABELA 2. PREGLED PRAĆENIH KRIVIČNIH PROCESA PREMA VRSTI ROČIŠTA U CILJANIM SUDOVIMA

R. B.	VRSTA ROČIŠTA		OSNOVNI SUD U BANJA LUCI	OSNOVNI SUD U BIJEVINI	OSNOVNI SUD U DOBOJU	OKRUŽNI SUD U BANJA LUCI	OKRUŽNI SUD U BIJEVINI
1.	Izjašnjenje o krivici	4	2	-	1	-	1
2.	Glavni pretres	70	23	30	5	10	2
3.	Objavljivanje presude	10	2	6	-	1	1
4.	Sporazum o priznanju krivice	2	2	-	-	-	-
5.	Statusna konferencija	1	-	-	-	1	-
UKUPNO:		87	29	36	6	12	4

Pregled krivičnih djela po kojima su zaprimljene presude od ciljanih sudova u svrhu pasivnog praćenja krivičnih procesa

Okružni sud u Trebinju: nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici (čl. 208, st. 1 u vezi sa st. 4 KZRS).

Osnovni sud u Sokocu (*Istočno Sarajevo): 4 presude - nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici (čl. 208, st.1 KZRS), napuštanje nemoćnog lica (čl. 160, st.1 KZRS), teška tjelesna povreda (čl. 156, st.1 KZRS), oštećenje tuđe stvari (čl. 249, st. 1 KZRS).

Osnovni sud u Trebinju: 8 presuda - nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici (čl. 208, st. 1 KZRS) sedam presuda, i nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici (čl. 208, st. 2 KZRS) jedna presuda.

4. Analiza

4.1 Pravično suđenje

4.1.1. Međunarodni standardi

Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (čl. 6) uspostavlja osnovne međunarodne principe i standarde u odnosu na pravičnost suđenja koji uključuju pravo na pravičnu i javnu raspravu u razumnom roku pred nezavisnim i nepristrasnim sudom, javno izricanje presude, te isključenje javnosti samo u izuzetnim situacijama (u interesu morala, javnog reda ili nacionalne bezbjednosti, zaštite interesa maloljetnika ili zaštite privatnog života stranaka, ili u mjeri koja je po mišljenju suda nužno potrebna u posebnim okolnostima kada bi javnost mogla da naškodi interesima pravde), pretpostavku nevinosti, te osiguranje prava na pravično suđenje u svrhu zaštite prava osumnjičenog, odnosno okrivljenog.

4.1.2. Pravni okvir – Republika Srpska

Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske slijedi principe sadržane u Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, te ističe dužnost suda da provede postupak bez odugovlačenja, onemogući svaku zloupotrebu prava koja pripadaju licima koja učestvuju u postupku i svede trajanje pritvora na najkraće moguće vrijeme. Iako su odredbe Zakona prvenstveno usmjerene na osiguravanje prava osumnjičenog, odnosno optuženog u krivičnom postupku, one su od naročite važnosti s aspekta procesuiranja krivičnih djela u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja jer njihova primjena u praksi doprinosi zaštiti prava oštećene.

4.1.3. Prikaz osnovnih problema sa slučajevima iz prakse

Nalazi praćenja suđenja u krivičnim predmetima vezanim za seksualno i rodno zasnovano nasilje pred ciljanim sudovima u Republici Srpskoj ukazuju na to da su suđenja bila otvorena za javnost, osim u slučajevima zaštite interesa djece i maloljetnika (saslušanja maloljetnih svjedoka), te ostalim okolnostima predviđenim međunarodnim standardima (čl. 6 st. 1 Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda), kao i domaćim pravnim propisima.

Optuženi su imali mogućnost odbrane, lično ili putem branioca po sopstvenom izboru, te mogućnost odbrane od strane branioca po službenoj dužnosti u

zakonskim okvirima. U jednom krivičnom predmetu koji je bio predmet praćenja pred Osnovnim sudom u Bijeljini (*Nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici* čl. 208, st. 6 KZRS a u vezi sa stavom 1. KZRS u sticaju sa krivičnim djelom tjelesna povreda iz čl. 155, st. 1. KZRS), optuženi se koristio pravom da se sam brani, dok je u dva krivična predmeta pred istim sudom (*Polno nasilje nad djetetom u pokušaju*, čl. 195, st. 1 u vezi sa čl. 20 KZRS i *Nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici*, čl. 208, st. 3 u vezi sa st. 1 KZRS) optuženom bio dodijeljen branilac po službenoj dužnosti.

Sudovi su upoznavali optužene da imaju pravo predlaganja svjedoka u svoju korist, pravo na ispitivanje svjedoka, kao i pravo na ispitivanje svjedoka koje predloži tužilac, te, s izuzetkom u jednom slučaju, nisu uočeni slučajevi kršenja prava optuženih.

U jednom krivičnom predmetu pred Osnovnim sudom u Bijeljini (*Nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici*, čl. 208, st. 3), na glavnom pretresu, koji je bio zatvoren za javnost, sud je uz prisustvo predstavnika Centra za socijalni rad Bijeljina i psihologa saslušao dvije maloljetne oštećene u svojstvu svjedokinja, o čemu je sačinjen tonski zapis. Sudija je na narednom ročištu glavnog pretresa upoznao optuženog i njegovog branioca s provedenim postupkom saslušanja maloljetnih svjedokinja, te im omogućio uvid u tonski zapis i pozvao na posredno postavljanje pitanja, što su optuženi i njegov branilac iskoristili. Sud je optuženog i ostale prisutne na ročištu glavnog pretresa na kojem je preslušan tonski zapis upoznao da će pitanja koja su postavili biti postavljena svjedokinjama na narednom ročištu glavnog pretresa koje će biti zatvoreno za javnost, te da će tonski zapis s odgovorima svjedokinja biti predočen optuženom i braniocu na narednom ročištu glavnog pretresa. Time su, po mišljenju posmatračica, ispoštovana prava optuženog, s jedne strane, dok je, s druge strane, omogućena i zaštita prava i bezbjednosti maloljetnih oštećenih koje su bile svjedokinje u krivičnom postupku, u skladu sa – po mišljenju posmatračica – međunarodnim standardima i domaćim pravnim propisima u ovoj oblasti.

Zakon o zaštiti svjedoka nije primijenjen u ovom predmetu, jer se za maloljetna lica od 01.01.2011. godine primjenjuje Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku. Javnost je sa ročišta i isključena upravo zbog dječije malodobnosti. Sud je, po mišljenju posmatračica, primijenio međunarodne standarde i odredbe Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku (član 186). Dalje radnje i postupci stranaka i suda samo su slijed primjene člana 186 Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku. Prilikom saslušanja oštećenih, malodobnih lica, bila je prisutna psihološkinja Centra za socijalni rad Bijeljina, tako da je član 186 u potpunosti primijenjen od strane suda, čime je pružena potpuna zaštita malodobnim licima.

S druge strane, u jednom krivičnom predmetu pred Okružnim sudom u Banja Luci (*Polno nasilje nad djetetom*, čl. 195 st. 4 KZRS), sud je odlučio da se neposredno

ne izvodi dokaz saslušanjem malodobne oštećene uvažavajući na taj način nalaz i mišljenje vještakinje po kojem bi pojavljivanje malodobne oštećene pred sudom imalo retraumatizirajući efekat i posljedice po njen dalji psihički razvoj. Kod donošenja ove odluke sud je imao u vidu pravo na odbranu optuženog, kao i činjenicu da se samo izuzetno dokazi ne izvode neposredno na glavnom pretresu, te je, pozivajući se na odredbu člana 288. stav 2 ZKPRS, a imajući u vidu član 3 stav 1 Konvencije o pravima djeteta Ujedinjenih nacija i najbolji interes djeteta, odlučio da se malodobna oštećena ne sasluša pred sudom. Na usmenom, glavnom i nejavnom pretresu, optuženom i njegovim braniocima je omogućeno da neposredno pregledaju audio i video-zapis razgovora sa malodobna oštećenom, koji je obavljen u toku istražnog postupka u policijskoj stanici od strane kliničkog psihologa Kliničkog centra Banja Luka, uz prisustvo ovlaštenog službenog lica Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske i predstavnice Centra za socijalni rad Banja Luka. Optuženi kao ni njegove braniteljice nisu imali mogućnost postavljati pitanja maloljetnoj oštećenoj. Braniteljice optuženog su prigovorile načinu uzimanja iskaza navodeći da je psihološkinja koristila pitanja koja su navodila oštećenu na odgovore. Na prijedlog tužiteljice sud je pozvao vještakinju (kliničku psihološkinju) da dopuni nalaze o stepenu traume i stresa kod maloljetne oštećene. Sud je u ovom krivičnom postupku, po mišljenju posmatračica, zaštitio prava malodobne oštećene, te s obzirom na prirodu djela i uzrast oštećene (11 godina) onemogućio njenu dodatnu traumatizaciju (čl. 155 ZKP RS, u vezi sa čl. 186 i 187 Zakona o zaštiti djece i maloljetnika u krivičnom postupku Republike Srpske). Međutim, s druge strane, upitno je da li je sud na ovaj način povrijedio prava optuženog, budući da je odbrani bilo onemogućeno da na glavnom pretresu ispita malodobnu oštećenu i na taj način realizuje pravo optuženog da na glavnom pretresu postavlja pitanja i daje obrazloženja u vezi sa iskazom malodobne oštećene (čl. 274 stav 1 ZKPRS). Presuda u ovom predmetu je ukinuta upravo iz razloga što je prvostepeni sud odbijanjem prijedloga odbrane da se malodobne oštećena sasluša na glavnom pretresu povrijedio pravo optuženog na odbranu i time učinio bitnu povredu odredaba krivičnog postupka iz člana 311 stav 1 tačka g i tačka j ZKPRS. Po mišljenju posmatračica, korištenjem mogućnosti koje pruža Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku, Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, kao i mogućnosti koje ovaj sud ima u vidu tehnički i kadrovski opremljenog Odjela za podršku žrtvama, mogao se obezbijediti balans prava optuženog na odbranu i prava malodobne žrtve na zaštitu od retraumatizacije i negativnih posljedica po dalji psihički razvoj.

4.1.4. Zaključak

Rezultati monitoringa ukazuju na to da su, u onim krivičnim predmetima u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja koji su bili praćeni pred ciljanim sudovima u Republici Srpskoj, **iz ugla zaštite prava malodobnih oštećenih** procesi vođeni

u skladu s principima definisanim međunarodnim standardima i domaćim zakonodavstvom. U krivičnim predmetima i postupcima koji su bili predmet praćenja, a u kojima su prava optuženog bila ograničena u pogledu postavljanja pitanja svjedocima, sud je, po mišljenju posmatračica, cijenio okolnosti koje su nalagali težina i priroda krivičnog djela, kao i dob i stanje maloljetnih osoba koje su oštećene krivičnim djelom a u postupku su se pojavljivale u svojstvu svjedoka, što ukazuje na poštovanje međunarodnih standarda u oblasti zaštite maloljetnih lica žrtava seksualnog nasilja i seksualnog zlostavljanja, kao i zaštite maloljetnih lica u svojstvu svjedoka u krivičnom postupku. Ipak, imajući u vidu mali broj predmeta koji su praćeni, ne možemo sa sigurnošću tvrditi da su pred svim, ili većini sudova, i u svim ili većini postupaka interesi maloljetnih žrtava, odnosno oštećenih krivičnim djelom i zaštićeni, te da rezultati praćenja pružaju stvarnu sliku stanja u ovoj oblasti. Da bi se mogao donijeti zaključak o poštovanju i zaštiti prava oštećenih, uključujući i maloljetne osobe, potrebno je prikupiti podatke sa šireg područja i većeg broja predmeta. Ovdje posebno želimo da istaknemo da samo jedan sud i jedno tužilaštvo u Republici Srpskoj imaju poseban Odjel za podršku svjedocima. Pri Okružnom sudu i Okružnom tužilaštvu u Banjaluci, koji su izabrani za pilot projekat na polju podrške i zaštite svjedoka/žrtava u krivičnim predmetima pred tužilaštvima i sudovima u Bosni i Hercegovini, a u organizaciji Razvojnog programa Ujedinjenih nacija (UNDP) i Visokog sudskog i tužilačkog savjeta BiH (VSTS), od 01.09.2011. godine djeluje Odjel za podršku svjedocima. Svi svjedoci pozvani da svjedoče pred Okružnim sudom u Banja Luci imaju ravnopravan pristup uslugama ovog odjela. Odjel za podršku svjedocima brine da svi svjedoci budu upoznati sa svojim pravima i obavezama pred sudom, te obezbjeđuje psihološku i druge vrste podrške svjedocima tokom sudskog postupka. Trenutno se radi na proširenju ovog mehanizma podrške svjedocima na Okružni sud i Okružno tužilaštvo u Istočnom Sarajevu. U okviru monitoringa, nije primijećeno da su ponuđene usluge podrške svjedocima/žrtvama u predmetima rodno zasnovanog nasilja.

4.2. Primjena materijalnog prava

4.2.1. Međunarodni standardi

Međunarodni standardi u oblasti sprečavanja i suzbijanja seksualnog i rodno zasnovanog nasilja na globalnom (UN)¹³ i regionalnom nivou (Savjet Evrope)¹⁴ upućuju države članice na preduzimanje svih zakonodavnih i drugih nužnih

13 Opšta preporuka br. 19 Komiteta za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) (1992), Konvencija o pravima djeteta (1989).

14 Preporuka Odbora ministara Savjeta Evrope R (2002) 5 o zaštiti žena od nasilja, Konvencija o zaštiti djece protiv seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja (2007).

mjera u svrhu osiguravanja efikasne zaštite žena i djece od seksualnog i rodno zasnovanog nasilja (uključujući efikasne kazne, građanske pravne lijekove i naknadu štete). Standardi usmjeravaju prepoznavanje i sankcionisanje ovih oblika nasilja u okviru krivičnog zakonodavstva, i to u širem kontekstu (svaki oblik nasilja, naročito fizičkog ili seksualnog nasilja nad osobama koje na njega nisu pristale, čak i ako nisu pokazivale znake otpora, te kršenje fizičke, psihološke i/ili seksualne slobode i integriteta osobe, a ne samo povredu morala, časti ili čudoređa), te kažnjavanje svake zlopotrebe položaja od strane počinioca nasilja, posebno zlopotrebe položaja odraslih osoba prema djeci, uključujući i seksualno zlostavljanje djeteta dok je na brizi roditelja, zakonskih staratelja ili bilo koje druge osobe koja se brine o djetetu.

4.2.2. Pravni okvir – Republika Srpska

Krivični zakon Republike Srpske propisuje niz krivičnih djela koja su usko vezana za seksualno i rodno zasnovano nasilje.¹⁵ Važno je istaći da Krivični zakon Republike Srpske ne daje definiciju djeteta, odnosno maloljetne osobe, osim što iz krivičnih sankcija prema maloljetnicima proizlazi da zakon pravi razliku između mlađih maloljetnika (14-16 godina) i starijih maloljetnika (16-18 godina).¹⁶ Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske, u skladu sa međunarodnim standardima, definiše dijete kao svako lice koje nije navršilo 18 godina života, te utvrđuje posebna pravila postupanja prema djeci koja su, između ostalog, žrtve ili svjedoci u krivičnom postupku. Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku ugroženim svjedokom definiše onog svjedoka koji je ozbiljno fizički ili psihički traumatizovan okolnostima pod kojim je izvršeno krivično djelo, ili koji pati od ozbiljnih psihičkih poremećaja koji ga čine izuzetno osjetljivim, kao i dijete i maloljetnika.¹⁷

4.2.3. Prikaz osnovnih problema sa slučajevima iz prakse

Tokom praćenja postupaka su, po mišljenju posmatračica, uočeni slučajevi nepravilnosti u vezi s pravnom kvalifikacijom djela u krivičnim postupcima vezanim za seksualno i rodno zasnovano nasilje.

15 Krivična djela protiv polnog integriteta (gl. 19) i krivična djela protiv braka i porodice (gl. 20) ili se mogu kvalifikovati kao rodno zasnovano nasilje, kao što su krivična djela protiv života i tijela (gl. 16).

16 Vidi: „Bosna i Hercegovina: Izmjene u Krivičnom zakonu, usklađivanje domaćeg zakonodavstva sa međunarodnim standardima”, Hajrija Hadžiomerović-Muftić, direktni link: http://www.ring.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=88:bosna-i-hercegovina-izmjene-u-krivnom-zakonu&catid=35:tekstovi&Itemid=59 (posljednji pristup 10. 10. 2011.)

17 Svjedoci pod prijetnjom i ugroženi svjedoci, član 3 stav 3.

U jednom od krivičnih predmeta pred Osnovnim sudom u Bijeljini *tužilac se opredijelio da djelo kvalifikuje kao djelo nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici kvalifikovano težom posljedicom (čl. 208, st. 3 u vezi sa st. 1 KZRS).*

U optužnici (koja je potvrđena u novembru 2009. godine) se navodi da je optuženi duži vremenski period (od 2003. godine) u svojoj kući psihički i fizički maltretirao članove svoje porodice, nije se brinuo o djeci, suprugu je tukao, maltretirao, odlazio od kuće, dolazio i u alkoholizovanom stanju tukao suprugu šamarima, udarao njenom glavom od pločice i kćerku tukao u predjelu glave i čupao joj kosu. Nakon smrti supruge (u januaru 2009. godine), maltretirao je dvije maloljetne kćerke, te je jednog dana (u aprilu 2009. godine) u jutarnjim satima legao pored jedne od kćerki, prebacio ruku preko nje, dodirivao je po grudima i u predjelu polnog organa te joj je, nakon što je ona ustala i počela da plače, rekao da je bolje da ona spava s njim i da novac da njoj nego nekoj drugoj ženi. Takođe joj je rekao da ona neće moći zatrudniti kad se uda dok ne spava s njim. Kada je kćerka otišla u školu, optuženi je legao pored svoje druge kćerke, skinuo svoj donji veš, pokazivao svoj polni organ, pokazivao joj kako se radi „ono“, pipao je prstom po guzi dok se djevojčica pokrivala dekom po glavi da ne bi gledala, nakon čega je dobila visoku temperaturu.

Iz radnji optuženog, na način kako su opisane u optužnici, *proizlazi da je ovo djelo moglo biti kvalifikovano i kao polno nasilje nad djetetom (iz čl. 195 KZRS),* za čiji je osnovni oblik zapriječena veća kazna. Neadekvatna kvalifikacija ovog djela kao nasilja u porodici i porodičnoj zajednici nas navodi na zaključak da se od strane pravosudnih institucija privileguju počinioci ovih vrsta seksualnog i rodno zasnovanog nasilja i onemogućava izricanje strožijih kazni koje bi imale i veći preventivni značaj. Ovo naročito treba imati u vidu s obzirom da međunarodni standardi zahtijevaju primjenu zakona i mjera kojima se djeca i maloljetnici štite od seksualnog zlostavljanja od strane osoba unutar porodice, kao nasilja izvršenog korištenjem odnosa odnosa moći i povjerenja,¹⁸ te potrebe prepoznavanja i sankcionisanja ovih djela od strane pravosudnih institucija.

Nezvanične informacije do kojih su došle posmatračice nakon praćenja ovog predmeta ukazuju na to da su malodobne djevojčice smještene u hraniteljsku porodicu od januara 2011. godine, nastavile su sa školovanjem, popravile su svoje rezultate u učenju i mnogo su sigurnije u sebe. Iz neformalnog razgovora sa hraniteljicom djevojčica, posmatračice su saznale da su starije sestre pokušale uticati na mlađe, malodobne djevojčice da odustanu od svjedočenja, što one nisu uradile. Takođe iz neformalnog razgovora sa psihološkinjom Centra za socijalni rad Bijeljina, posmatračice su došle do saznanja da Centar provodi rad sa djevojčicama na njihovom osnaživanju, kao i sa hraniteljicom. Nakon pokušaja starijih sestara da utiču na svjedočenje ovih dviju maloljetnih djevojčica, uskraćen im je kontakt sa maloljetnim sestrama.

18 Čl. 18 Konvencije o zaštiti djece i maloljetnika od seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja (2007).

U krivičnom postupku koji je vođen pred Osnovnim sudom u Bijeljini u *krivičnom predmetu nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici (čl. 208, st. 1 KZRS) u sticaju sa lakom tjelesnom povredom (čl. 155, st. 1 KZRS)*, u kojem je optuženi izvršio nasilje nad bivšom suprugom i njenom sestrom, a u prisustvu maloljetnog djeteta, sud nije prihvatio tužiočevu kvalifikaciju djela nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici prema bivšoj supruzi kao oštećenju.

U optužnici (koja je potvrđena u januaru 2011. godine) se navodi da je optuženi jednog dana u večernjim časovima (krajem oktobra 2010. godine) u stanu svoje bivše supruge, nakon kraće rasprave zbog ranije poremećenih odnosa, istu udario otvorenom šakom – šamarom u predjelu lica, od kojeg udarca je njegova bivša supruga pala na pod, a potom je udarao rukama u predjelu kosmatog dijela glave. Kada je sestra bivše supruge optuženog prišla, držeći njihovog sina u naručju, optuženi ju je udario otvorenom šakom – šamarom u predjelu lica, a nakon što je ona dala dijete bivšoj supruzi optuženog, udario ju je nogom u predjelu stomaka, te joj je, kada je ona uzela telefon da pozove pomoć, isti oteo i bacio ga, a nju gurnuo na trosjed nastavljajući da je udara rukama u predjelu lica, ruku i stomaka, kojom prilikom joj je nanio tjelesne povrede u vidu nagnječenja tijela i glave i ogrebotina donje usne, kao lake tjelesne povrede.

Sud je izvršio prekvalifikaciju djela prema bivšoj supruzi optuženog u laku tjelesnu povredu (*čl. 155, st. 1 KZRS*), te je u presudi naveo da obilježja ovog krivičnog djela nisu sadržana u ponašanju optuženog, kao i da nije dokazan kontinuitet nasilja. U obrazloženju sudske presude takođe je navedeno da optuženi ispunjava svoju roditeljsku dužnost prema zajedničkom malodobnom djetetu, nalazeći u tome dokaz da optuženi nije počinilac krivičnog djela nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici. Pri tome sud zanemaruje činjenicu da je optuženi izvršio radnju krivičnog djela u neposrednom prisustvu zajedničkog maloljetnog djeteta, koje se stoga treba posmatrati kao žrtva nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici. Osim toga, nemogućnost dokazivanja kontinuiteta nasilja ne može se cijeliti kao nepostojanje obilježja krivičnog djela s obzirom da definicija krivičnog djela nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici, onako kako je regulisana Krivičnim zakonom Republike Srpske, ne sadrži ovaj zahtjev u smislu postojanja obilježja djela.

U ovom slučaju uočena je pogrešna primjena odredbe čl. 42 Krivičnog zakona Republike Srpske u pogledu odmjeravanja kazne za krivično djelo počinjeno u sticaju, po kojoj jedinstvena kazna mora biti veća od svake pojedinačno utvrđene kazne, što sud nije primijenio. Optuženom je izrečena uslovna osuda i to, kako je u presudi navedeno, „za jedno krivično djelo — laka tjelesna povreda — kazna zatvora u trajanju od 1 mjeseca, a za drugo krivično djelo — laka tjelesna povreda — kazna zatvora 1 mjesec, te jedinstvena kazna zatvora 1 mjesec, uslovno, sa rokom provjere 1 godina“.

4.2.4. Zaključak

Predstavljeni slučajevi uočeni tokom praćenja suđenja ukazuju na nužnost podizanja svijesti i usmjeravanja pažnje društva u cjelini kao i krivično pravnog sistema u užem smislu, na težinu i posljedice krivičnih djela koja uključuju seksualno i rodno zasnovano nasilje. Međunarodni standardi zahtijevaju usmjeravanje pažnje ka prepoznavanju i sankcionisanju ovih krivičnih djela, naročito prilikom procjene obilježja bića krivičnog djela i njegove pravne kvalifikacije u slučajevima u kojima su djeca žrtve. Važno je takođe istaći da pravosudne institucije treba da prepoznaju višestruku ugroženost djece koja prisustvuju nasilju jednog roditelja nad drugim i/ili međusobnom nasilju, kao i nasilju usmjerenom protiv drugih članova porodice, te da uzmu ovo u obzir prilikom pravne kvalifikacije djela. Ova vrsta nasilja se prema međunarodnim standardima posmatra kao psihološko nasilje i zlostavljanje koje može imati posljedice po nesmetan razvoj djeteta, te ukazuju na potrebu korištenja kvalifikacije djela koja će, u najvećoj mogućoj mjeri, omogućiti efikasnu protektivnu sankciju usmjerenu na sprečavanje ponavljanja nasilja.

4.3. Primjena procesnog prava

4.3.1. Međunarodni standard

U pogledu primjene procesnog prava u vezi sa krivičnim predmetima u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, međunarodni standardi¹⁹ su usmjereni na zahtjeve za uspostavljanje i jačanje institucionalnih mehanizama koji omogućavaju ženama i ženskoj djeci da u sigurnom i povjerljivom okruženju prijave djela nasilja nad njima, bez straha od kazni ili osvete, te da podnesu krivične prijave. Preporuka Odbora ministara Savjeta Evrope R (2002) 5 o zaštiti žena od nasilja fokusira se na omogućavanje žrtvi nasilja da pokrene sudski postupak, te da zahtijeva posebnu pažnju tužioca usmjerenu na pokretanje krivičnog postupka u ime žrtve nasilja i osiguravanje pune i efikasne zaštite i podrške žrtvama nasilja prilikom svjedočenja. Preporuka upućuje države članice da osiguraju da sve žrtve nasilja mogu pokrenuti sudski postupak (tač. 38), te da omoguće javnim tužiocima da u ime žrtve pokrenu krivični postupak (tač. 39) i da nasilje nad ženama i djecom posmatraju kao otežavajuću ili presudnu činjenicu pri odlučivanju hoće li ili neće podignuti optužnicu u službi zaštite javnog interesa (tač. 40).

19 Pekinška deklaracija i Platforma za akciju (2005), Preporuka Odbora ministara Savjeta Evrope R (2002) 5 o zaštiti žena od nasilja, Preporuka Odbora ministara Savjeta Evrope R (85) 11 o položaju žrtve u okviru krivičnog prava i krivičnog postupka (1985).

Države članice se usmjeravaju da preduzmu sve potrebne korake kako bi omogućile da se u svim fazama postupka fizičko i psihološko stanje žrtava uzima u obzir, da im se obezbijedi zdravstvena i psihološka pomoć (tač. 41), te da se omoguće posebni uslovi za saslušavanje žrtava ili svjedoka nasilja kako bi se izbjeglo ponavljanje svjedočenja i ublažile traumatske posljedice sudskog postupka, spriječilo nepotrebno i/ili ponižavajuće ispitivanje žrtava ili svjedoka nasilja uzimajući u obzir ono što su proživjeli, i kako bi se izbjegla dalja trauma i efikasno zaštitila žrtva nasilja od prijetnji i moguće osvete (tač. 42-44). Takođe, Preporuka Odbora ministara Savjeta Evrope R (85) 11 o položaju žrtve u okviru krivičnog prava i krivičnog postupka upućuje na to da u svim fazama krivičnog postupka žrtva treba da bude ispitivana na način koji uzima u obzir njenu ličnu situaciju, prava i dignitet. Kada god je to moguće, djeca, duševno bolesne osobe ili invalidi treba da budu ispitivani u prisustvu njihovih roditelja, zakonskih zastupnika ili drugih osoba koje su osposobljene da ovoj kategoriji žrtava pruže pomoć (tač. C8).

Posebna pažnja je usmjerena na zaštitu prava djeteta žrtve nasilja, i u tom smislu bi djecu na sva saslušanja trebalo da prate njihovi pravni zastupnici ili odrasle osobe po njihovom izboru, osim ako sud ne odluči drugačije. Djeci je nužno osigurati mogućnost pokretanja sudskog postupka putem njihovog pravnog zastupnika, javne ili privatne organizacije ili bilo koje odrasle osobe po njihovom izboru, a koju odobre pravosudni organi, te da, ukoliko je to potrebno, imaju na raspolaganju besplatnu pravnu pomoć. Preporuka upućuje sud da omogući oslobađanje od čuvanja službene tajne osobe koje su tokom svog posla, odnosno uzimanja iskaza od djeteta u povjerenju, doznale da je dijete bilo izloženo seksualnom nasilju.²⁰

U pogledu prava žrtve na naknadu štete, Preporuka upućuje države članice da obezbijede da žrtve, u slučajevima kada je nasilje činjenično utvrđeno, dobiju primjerenu naknadu za svaku novčanu, psihološku, moralnu i socijalnu štetu koju su pretrpjele, u skladu sa težinom krivičnog djela, uključujući i nastale sudske troškove.²¹ U toku krivičnog postupka žrtva treba da bude informisana o datumu i mjestu održavanja ročišta koje je vezano za krivični postupak u kojem je ona oštećena, o mogućnostima dobijanja naknade štete u okviru krivičnog postupka, kao i mogućnostima pravne pomoći i načinima saznanja o odlukama suda.²²

20 Tač. 46, 47 i 49 Preporuke Odbora ministara Savjeta Evrope R (2002) 5 o zaštiti žena od nasilja.

21 *Isto*, tač. 36

22 Tač. D9 Preporuke Odbora ministara Savjeta Evrope R (85) 11 o položaju žrtve u okviru krivičnog prava i krivičnog postupka.

4.3.2. Pravni okvir – Republika Srpska

Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske sadrži detaljne odredbe u vezi sa zaštitom žrtve u postupku dokazivanja i vođenja krivičnog postupka. Žrtva seksualnog i rodno zasnovanog nasilja može u toku postupka biti saslušana kao svjedok, uz napomenu da zakon izričito navodi da ne mogu biti saslušana kao svjedoci maloljetna lica koja s obzirom na uzrast i duševno stanje nisu sposobna shvatiti značaj prava da ne moraju svjedočiti (čl. 147 st. 1 tač. g). Svjedočenje mogu odbiti bračni i vanbračni drug, roditelj ili dijete, usvojlac ili usvojenik osumnjičenog, odnosno optuženog. Sud, odnosno drugi organ koji vodi postupak, dužan je da ova lica prije njihovog saslušanja, ili čim sazna za njihov odnos prema osumnjičenom, odnosno optuženom, upozori da ne moraju svjedočiti (čl. 148). Svjedoku se za vrijeme trajanja saslušanja odlukom suda dodjeljuje savjetnik advokat ukoliko je očito da sam nije u stanju da koristi svoja prava u vrijeme saslušanja i ako njegovi interesi ne mogu biti zaštićeni na drugi način (čl. 149 st. 5).

Zakon propisuje obazrivo postupanje prilikom saslušanja maloljetnog lica, naročito ako je ono oštećeno krivičnim djelom, kako saslušanje ne bi štetno uticalo na psihičko stanje maloljetnika. Saslušanje maloljetnog lica obavlja se uz pomoć pedagoga, psihologa ili drugog stručnog lica (čl. 151 st. 4). Zakon štiti žrtvu od ispitivanja o njenom seksualnom životu prije izvršenog krivičnog djela, a ukoliko je takvo ispitivanje izvršeno, na njemu se ne može zasnivati odluka suda (čl. 151 st. 5 u vezi sa čl. 279 st. 1). Saslušanje svjedoka se može snimati audio ili audio-vizuelnim sredstvima u svim fazama postupka, a zakon nalaže da se saslušanje mora snimiti u slučajevima kada se radi o licima koja su mlađa od 16 godina i koja su bila oštećena krivičnim djelom, kao i kod postojanja bojazni da se svjedok ne može saslušati na glavnom pretresu (čl. 155).

U toku saslušanja i vođenja krivičnog postupka, sudija, odnosno predsjednik vijeća dužan je zaštititi svjedoka od vrijeđanja, prijetnji i napada (čl. 282 st. 1). Zaštita oštećene, odnosno žrtve koja se pojavljuje u postupku u svojstvu svjedoka dodatno se ostvaruje putem mogućnosti izricanja mjera zabrane (čl.185) koje sud može izreći ukoliko okolnosti slučaja ukazuju na tu potrebu. Ograničenja u pogledu izricanja mjera zabrane tokom vođenja krivičnog postupka ne odnose se na članove porodice ili bliske srodnike osumnjičenog, odnosno optuženog, ukoliko su oštećeni izvršenjem krivičnog djela, kao i na njegovog branioca (čl. 188).

Sud ima obavezu provjeriti da li je oštećena imala mogućnost da se pred tužiocem izjasni o imovinsko-pravnom zahtjevu prije nego što donese odluku o prihvatanju sporazuma o priznanju krivice (čl. 246 st. 6 tač. d), te da je upozna s odlukom suda u vezi sa pregovaranjem o sporazumu o priznanju krivice (čl. 246 st. 9). Oštećena takođe ima pravo da bude obaviještena o povlačenju optužnice od strane tužioca (čl. 247).

Oštećena ima pravo da podnese imovinsko-pravni zahtjev o kome će sud odlučivati u krivičnom postupku, ukoliko se time ovaj postupak znatno ne

odugovlači (čl. 103 st. 1). Oštećena ovaj prijedlog može podnijeti tužiocu, odnosno sudu, najkasnije do završetka glavnog pretresa, odnosno pretresa za izricanje sankcije, i o tom pravu mora biti obaviještena od strane suda (čl. 105). Sud o ovom zahtjevu oštećene odlučuje u okviru sudske presude i može je uputiti da svoja prava ostvaruje u parničnom postupku (čl. 108).

Zakonom o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku Republike Srpske propisane su mjere koje su usmjerene na zaštitu svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, kao što su psihološka, socijalna i stručna pomoć (čl. 6), mogućnost da budu saslušani u što hitnije vrijeme (čl. 7), da svjedoče putem tehničkih uređaja za prenošenje slike i zvuka (čl. 8), mogućnost da svjedoče bez prisustva optuženog, uz zaštitu njegovih prava (čl. 10), kao i druga prava regulisana ovim zakonom. Definicija svjedoka pod prijetnjom i zaštićenih svjedoka data u ovom zakonu (čl. 3) upućuje da se žrtve seksualnog i rodno zasnovanog nasilja mogu svrstati u ovu grupu svjedoka, i prema tome ostvariti dodatna prava i zaštitu u krivičnom postupku.

Zakon o postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske propisuje posebna pravila u slučaju da se kao svjedok u krivičnom postupku saslušava dijete ili maloljetnik/ca koji/a je ozbiljno fizički ili psihički traumatizovan/a okolnostima pod kojima je izvršeno krivično djelo ili pati od ozbiljnih psihičkih poremećaja koji ga/je čine posebno osjetljivim. U takvim situacijama je zabranjeno vršiti njegovo/njeno suočenje sa osumnjičenim, odnosno optuženim (čl. 187). Ako prepoznavanje osumnjičenog, odnosno optuženog vrši maloljetnik/ca oštećen/a krivičnim djelom, ili je očevidac učinjenog krivičnog djela, takvo prepoznavanje se u svim fazama postupka vrši na način koji u potpunosti onemogućava da osumnjičeni, odnosno optuženi vidi maloljetno lice (čl. 188).

Kada se u krivičnom postupku kao oštećeni pojavljuje dijete i maloljetno lice, suđenje vodi sudija za maloljetnike, odnosno vijeće kojim predsjedava sudija za maloljetnike ili sudija koji ima posebna znanja. Ova odredba se naročito odnosi na djela kao što su: ubistvo, teško ubistvo, ubistvo djeteta pri porođaju, navođenje na samoubistvo i pomaganje u samoubistvu, teška tjelesna povreda, otmica, protivpravno lišenje slobode, zlostavljanje, silovanje, obljava nad nemoćnim licem, polno nasilje nad djetetom, obljava zloupotrebom položaja, zadovoljenje polnih strasti pred drugim, trgovina ljudima radi vršenja prostitucije, iskorištavanje djece ili maloljetnih lica za pornografiju, proizvodnja i prikazivanje dječije pornografije, rodoskrvljenje, vanbračna zajednica sa maloljetnim licem, oduzimanje maloljetnog lica, zapuštanje i zlostavljanje maloljetnog lica, nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici, kršenje porodičnih obaveza, izbjegavanje davanja izdržavanja, omogućavanje uživanja opojnih droga, razbojništvo i razbojnička krađa (čl. 184). Zakon propisuje hitnost postupanja za ova djela (čl. 190).

4.3.3. Prikaz osnovnih problema sa slučajevima u praksi

Nalazi praćenja suđenja u krivičnim predmetima vezanim za seksualno i rodno zasnovano nasilje pred ciljanim sudovima u Republici Srpskoj ukazuju da je u većini postupaka koji su bili predmet praćenja tužilac navode optužnice primarno temeljio na iskazima optuženog i oštećene, a ograničeno na dokazima koji su prikupljeni u toku istrage i na iskazima drugih svjedoka, što predstavlja problem u vezi s postupcima vezanim za krivično djelo nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici (čl. 208 KZRS). Vještačenja su u toku postupaka koji su bili predmet praćenja bila predlagana od strane branioca, te je uočeno da tužioci nisu zahtijevali dodatna vještačenja, osim u jednom krivičnom predmetu (*Polno nasilje nad djetetom, čl. 194 st. 4 KZRS*) pred Okružnim sudom u Banja Luci, u kojem je tužiteljica zatražila dodatna vještačenja kliničke psihološkinje i neuropsihijatra u svrhu dopune nalaza o stepenu traume i stresa kod maloljetne oštećene putem analize iskaza oštećene date u svojstvu svjedoka tokom istražnog postupka i pribavljanja mišljenja na nalaz vještaka koji je djelomično osporio postupak uzimanja iskaza od strane oštećene, kao i dopune vještačenja u pogledu psihološkog profila optuženog. Primjera predlaganja izvođenja drugih dokaza nije bilo.

Ovi nalazi praćenja upućuju da je zaštita osnovnih prava oštećene, odnosno žrtve nasilja značajno ograničena, odnosno dovedena u pitanje, naročito u pogledu primjene međunarodnih standarda koji zahtijevaju prepoznavanje nasilja protiv žena i djece kao prioritetne i otežavajuće okolnosti u pogledu pokretanja i vođenja krivičnog postupka, što iz izvođenja dokaza u posmatranim postupcima nije bilo vidljivo, te je uočen pasivan odnos tužioca u pogledu zaštite prava oštećene.

Oštećene su imale mogućnost davanja iskaza u svojstvu svjedoka, koju su u većini slučajeva koristile, te je samo u manjem broju krivičnih predmeta koji su bili predmet praćenja pred ciljanim sudovima uočeno korištenje oštećenih pravom da ne svjedoče. Oštećene su od strane sudova u krivičnim predmetima koji su bili predmet praćenja bile upoznavane s njihovim pravom da ne svjedoče u krivičnim postupcima vezanim za nasilje u porodici, uz posebnu pažnju sudova usmjerenu na način upoznavanja maloljetnih oštećenih u odnosu na njihova prava u pogledu svjedočenja.

Tokom praćenja suđenja, u krivičnom predmetu vezanom za nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici pred Osnovnim sudom u Bijeljini uočen je slučaj kada je tužilac u holu suda prije ročišta glavnog pretresa, uz prisustvo branioca optuženog, savjetovao oštećenu da odustane od svjedočenja protiv optuženog, a da će on odustati od optužnice jer će se na taj način "lakše dogovoriti oko starateljstva nad djecom u postupku razvoda". Ovakve situacije ukazuju na praksu prevazilaženja okvira pouke o pravima i davanje podrške oštećenoj, što predstavlja jednu od obaveza tužioca u odnosu na njegovu primarnu ulogu zastupanja interesa oštećene u krivičnom postupku, te mogu biti posmatrane kao navođenje svjedoka, odnosno vršenje uticaja na svjedoka.

Nisu uočene značajnije nekonzistentnosti u iskazima oštećenih datih u istrazi i pred sudom. Odbrana je imala pravo da ospori iskaz oštećenih, a sud je obezbijedio zaštitu od nedozvoljenih pitanja u slučaju kada su bila postavljena. U jednom krivičnom predmetu (*Nasilje nad djetetom, čl. 194 st. 4 KZRS*) pred Okružnim sudom u Banja Luci braniteljice optuženog su tokom glavnog pretresa isticale da je u kući maloljetne oštećene pronađen pornografski materijal (časopisi i DVD) koji je ona čitala i gledala, aludirajući na to da je oštećena imala prethodna seksualna iskustva. Sud je odbacio ove primjedbe braniteljica optuženog u skladu s obavezom sprečavanja pitanja o ranijem seksualnom ponašanju žrtve.

Međutim, nužno je ukazati na to da oštećene koje su se pojavljivale u krivičnim postupcima u svojstvu svjedoka pred sudovima koji su bili predmet praćenja nisu imale podršku u vidu pravne pomoći/zastupnika u sudnici, kao ni posebnu podršku psihologa i socijalnog radnika. Sud je, u skladu sa zakonom i međunarodnim standardima, osiguravao zaštitu žrtve tokom svjedočenja od uvreda, prijetnji i napada. U slučajevima koji su uključivali maloljetna lica kao oštećene, njihova svjedočenja su uzimana na način koji je bio u skladu sa domaćim propisima (*Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske i Zakon o zaštiti djece i maloljetnika u krivičnom postupku Republike Srpske*) i međunarodnim standardima. Ipak, primijećeno je da, u predmetima koji su praćeni, sud nije u svakom predmetu u kojem je to bilo moguće, po mišljenju posmatračica, koristio mogućnost koju pruža Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku koji prepoznaje djecu i maloljetnike kao ugrožene svjedoke (član 3 stav 3).

U procesu praćenja suđenja u ciljanim sudovima, posmatračice su uočile materijalnu i tehničku opremljenost sudnica za pružanje mjera zaštite oštećenima u postupku svjedočenja. Ciljani osnovni sudovi u kojima su praćena suđenja imali su audio i video-opremu nužnu za podršku oštećenim, odnosno svjedocima u procesu uzimanja iskaza, dok je Okružni sud u Banja Luci imao posebnu sobu za podršku svjedocima koja je korištena u dva slučaja koji su praćeni pred ovim sudom. Kao što je ranije istaknuto, imajući u vidu mali broj predmeta i ograničeno vremensko trajanje monitoringa, ne možemo sa sigurnošću tvrditi da je takva situacija u svim ili većini sudova u Republici Srpskoj. Naprotiv, u Republici Srpskoj samo Okružni sud Banja Luka i Okružno tužilaštvo Banja Luka imaju poseban Odjel za podršku svjedocima, i to od 01.09.2010. godine, a očekuje se da će tokom 2012. godine ovaj odjel biti otvoren i u Okružnom sudu i Okružnom tužilaštvu Istočno Sarajevo.

U slučajevima koji su bili predmet monitoringa audio i video-oprema nije korištena u svrhu podrške uzimanju iskaza punoljetne oštećene, čime je sud propustio primijeniti domaće propise koji omogućavaju posebne uslove za uzimanje iskaza od oštećene, te međunarodne standarde koji upućuju na preduzimanje svih potrebnih koraka koji omogućuju da se fizičko i psihološko stanje žrtava uzima u obzir u svim fazama postupka, kako bi se izbjeglo ponavljanje svjedočenja i ublažile traumatske posljedice sudskog postupka, te spriječilo nepotrebno i/

ili ponižavajuće ispitivanje žrtava ili svjedoka nasilja. Ovo je naročito važno u slučajevima nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici (koji čine dominantnu većinu krivičnih predmeta koji su bili predmet praćenja) u kojima su oštećene, odnosno žrtve nasilja, po mišljenju posmatračica, nedostatkom posebne zaštite od strane suda bile izlagane nepotrebnoj dodatnoj psihološkoj traumi, poniženju i strahu od prijetnji i osvete samim kontaktom sa optuženim u sudnici, što dovodi u pitanje zaštitu osnovnih ljudskih prava oštećene.

Nisu uočene nepravilnosti u pogledu obavještanja žrtve, odnosno oštećene o sklapanju sporazuma o priznanju krivice. Žrtve, odnosno oštećene su od strane sudova tokom postupaka obavještanane o pravu podnošenja imovinsko pravnog zahtjeva, u slučaju da o ovom pravu nisu obaviještene ranije od strane tužioca. Međutim, u slučajevima kada su oštećene postavljale imovinsko-pravni zahtjev tokom postupka, sud ih je upućivao na parnični postupak i nisu uočeni slučajevi odlučivanja o zahtjevu tokom krivičnog postupka. Ovaj nalaz monitoringa upućuje na pasivan odnos suda, ali i tužilaštva koje nije, po mišljenju posmatračica, prikupljalo dovoljno dokaza da bi sud o ovom zahtjevu mogao raspravljati i odlučivati, a u pravcu adekvatnije zaštite interesa oštećene u slučajevima seksualnog i rodno zasnovanog nasilja.

4.3.4. Zaključak

Nalazi praćenja postupaka u vezi s krivičnim predmetima u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja pred ciljanim sudovima u Republici Srpskoj ukazuju na pasivan odnos pravosudnih institucija u obezbjeđivanju efikasne i pune podrške i pomoći oštećenima u toku vođenja krivičnog postupka, naročito u procesu svjedočenja i mogućnosti ostvarivanja imovinsko pravnog zahtjeva.

Ograničena aktivnost tužilaca na prikupljanju dokaza u istražnom postupku utiče na ograničenost potkrepljivanja navoda iz optužnice dokazima koji se zasnivaju gotovo isključivo na iskazima optuženog i oštećene, rijeko i drugih svjedoka, što vodi ka poteškoćama u smislu dokazivanja postojanja krivičnog djela i blažem i neadekvatnom sankcionisanju počililaca nasilja.

Praksa ukazuje na to da su aktivnosti tužioca u toku vođenja krivičnog postupka u smislu podrške oštećenima veoma ograničene i da tužioci samo u izuzetnim prilikama, koje u pravilu uključuju teže oblike seksualnog nasilja protiv maloljetnih osoba, predlažu dodatna vještačenja, a da se korištenje dodatnih mogućnosti u smislu podrške dokazivanju postojanja djela u pravilu ne primjenjuje, posebno u slučaju krivičnog djela nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici u kojima se kao oštećene pojavljuju osobe ženskog pola. Važno je istaći da nalazi monitoringa ukazuju da, s obzirom na prirodu krivičnih djela koja uključuju elemente seksualnog i rodno zasnovanog nasilja koja ostavljaju snažne posljedice na oštećene u smislu narušenosti i ugroženosti psihičkog i fizičkog integriteta,

ukazuju na nužnost posebne senzibilizovnosti suda i tužioca za stanje oštećene koja se u svojstvu svjedoka pojavljuje pred sudom, i na potrebu aktivnog pristupa suda i tužilaštva u osiguravanju pune podrške u pravcu korištenja mogućnosti koje pružaju domaći propisi i međunarodni standardi, u pravcu obezbjeđivanja socijalne, psihološke i pravne pomoći oštećenima u toku krivičnog postupka.

Neprimjenjivanje posebnih mjera zaštite koje se koriste za lica koja se smatraju ugroženim svjedocima i svjedocima, te nedostatak podrške psihologa, socijalnog radnika i pravnog zastupnika u slučajevima svjedočenja oštećenih, ograničava mogućnosti da one daju slobodan iskaz na sudu o svim važnim činjenicama vezanim za izvršenje djela, bez pritiska i straha od posljedica koje će uslijediti u suočavanju s optuženim tokom i nakon svjedočenja, što ukazuje na ugroženost osnovnih ljudskih prava oštećene. Važnost omogućavanja nesmetanog svjedočenja oštećenih, odnosno žrtava seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, utoliko je veća što često predstavlja jedan od osnovnih dokaza u postupku, te je nužno da tužioci i sudije koji vode ove postupke osiguraju korištenje svih raspoloživih mogućnosti podrške i zaštite punoljetnim oštećenima u ovim postupcima.

Opredjeljenje sudova u pogledu pune podrške oštećenima u krivičnim postupcima u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja mora biti usmjereno i na sprečavanje dugotrajnosti postupaka, kako samog procesuiranja djela nasilja tako i ostvarivanja prava oštećenih na naknadu štete kroz imovinsko-pravni zahtjev, kako bi im se pomoglo u rehabilitaciji i oporavku od traume izazvane nasiljem. S tim u vezi, kod procesuiranja krivičnih djela u ovoj oblasti nužno je da sudovi u najvećoj mogućoj mjeri usvoje praksu rješavanja imovinsko-pravnih zahtjeva tokom krivičnog postupka, te na najmanju moguću mjeru smanje upućivanje oštećenih u parnični postupak, a da tužilaštva prikupe dovoljno dokaza koji će omogućiti sudovima da o ovim zahtjevima odlučuju.

4.4. Kaznena politika

4.4.1. Relevantni međunarodni standardi

Važno je istaći da međunarodni standardi²³ zahtijevaju ne samo nultu toleranciju prema seksualnom i rodno zasnovanom nasilju od strane svih institucija sistema, uvođenje i korištenje strožije kaznene politike za djela u ovoj oblasti, nego i *primjenu mjera koje će omogućiti zaštitu i rehabilitaciju žrtve nasilja i uticati*

23 Između ostalih i Preporuka 1450 (2000) o nasilju nad ženama u Evropi, Preporuka 2002(5), Konvencija o zaštiti djece protiv seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja (2007), Konvencija o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici (2011).

na počiniooca nasilja da ne ponavlja krivično djelo. Time se jasno ukazuje na značaj i ulogu sudova u sprečavanju nasilja u ovoj oblasti. Standardi zahtijevaju osiguranje veće zaštite žena (na primjer, putem mjera koje zabranjuju nasilnim muževima da se vrate u bračni dom i mjera kojima bi se na odgovarajući način pojačale kazne i presude). U vezi s krivičnim djelima koja uključuju seksualnu eksploataciju i seksualno zlostavljanje djece, Konvencija o zaštiti djece protiv seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja upućuje na korištenje posebnih otežavajućih i olakšavajućih okolnosti u određivanju kazni za djela koja su dovela do teškog oštećenja fizičkog ili mentalnog zdravlja žrtve ukoliko je djelu prethodilo ili ga je pratilo mučenje ili ozbiljno nasilje, ukoliko je djelo počinjeno protiv posebno ranjive žrtve, ili je djelo počinio član porodice, osoba koja živi sa djetetom ili osoba koja je zloupotrijebila svoj autoritet, kao i ako je djelo počinilo više ljudi koji su djelovali zajedno, ili je djelo počinjeno kao dio zločinačkog udruživanja, ili je počinilac prethodno bio osuđen za krivična djela iste prirode.

U pogledu kaznene politike u odnosu na djela koja uključuju nasilje nad ženama i nasilje u porodici, Konvencija o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici zahtijeva primjenu sankcija koje su djelotvorne, srazmjerne i koje odvrćaju od vršenja krivičnih djela, uzimajući u obzir njihovu ozbiljnost. Sankcije treba da obuhvataju kazne lišavanja slobode, kao i druge mjere u odnosu na počinioce kao što su praćenje ili nadzor osuđenih lica, ukidanje prava na roditeljstvo ukoliko je to u najboljem interesu djeteta, imajući u vidu bezbjednost žrtve koja ne može biti garantovana na neki drugi način. U dijelu u kojem okolnosti već nisu sastavni dio obilježja krivičnog djela, standardi zahtijevaju uzimanje u obzir otežavajućih okolnosti u pogledu djela koja su počinjena nad bivšim ili sadašnjim supružnikom ili partnerom, u skladu sa domaćim zakonodavstvom, od člana porodice, lica koje stanuje zajedno sa žrtvom ili lica koje je zloupotrijebilo svoj autoritet, kao i ponovljeno krivično djelo, odnosno srodna djela, krivično djelo počinjeno nad licem koje je postalo ugroženo usljed određenih okolnosti, krivično djelo počinjeno nad djetetom odnosno u prisustvu djeteta, krivično djelo počinjeno od više ljudi u saradnji, krivično djelo kojem je prethodilo ekstremno nasilje, krivično djelo počinjeno uz upotrebu oružja ili uz prijetnju oružjem, krivično djelo sa ozbiljnim posljedicama za žrtvu, kao i okolnost da je počinilac prethodno osuđivan za krivična djela slične prirode.

4.4.2. Pravni okvir – Republika Srpska

Krivični zakon Republike Srpske propisuje vrstu i obim sankcija za krivična djela koja su bila predmet praćenja. *Sud odmjerava kaznu u granicama koje su zakonom propisane za to djelo, imajući u vidu svrhu kažnjavanja i uzimajući u obzir sve okolnosti koje utiču na to da kazna bude manja ili veća (olakšavajuće i otežavajuće okolnosti), a naročito: stepen krivične odgovornosti, pobude iz kojih je djelo učinjeno, jačinu ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, okolnosti*

pod kojima je djelo učinjeno, raniji život učinioca, njegove lične prilike i njegovo držanje poslije učinjenog krivičnog djela, kao i druge okolnosti koje se odnose na ličnost učinioca. Kada sud odmjerava kaznu učiniocu za krivično djelo u povratu, posebno će uzeti u obzir da li je ranije djelo iste vrste kao i novo djelo, da li su oba djela učinjena iz istih pobuda i koliko je vremena prošlo od ranije osude, odnosno od izdržane ili oproštene kazne. Pri odmjeravanju novčane kazne, sud posebno uzima u obzir imovno stanje učinioca (čl. 37).

Sud ima mogućnost izricanja *upozoravajućih sankcija – uslovne osude i sudske opomene – koje se izriču počiniocu samo u slučajevima kad, s obzirom na prirodu i težinu krivičnog djela, okolnosti pod kojima je učinjeno i ličnost učinioca, nije nužna primjena kazne, ili kad se svrha kažnjavanja može postići upozorenjem uz prijetnju kaznom (uslovna osuda) ili samo upozorenjem (sudska opomena)* (čl. 45 KZRS).

Sud može odrediti da se učinilac kojem je izrečena uslovna osuda stavi pod *zaštitni nadzor za određeno vrijeme u toku vremena provjeravanja*, te ga može ukinuti ukoliko u toku njegovog trajanja utvrdi da je ispunjena svrha mjere. Ukoliko osuđeni kojem je izrečen zaštitni nadzor ne ispunjava svoje obaveze koje mu je sud odredio, sud ga može opomenuti, zamijeniti ranije izrečene obaveze novim ili opozvati uslovnu osudu (čl. 52 KZRS). *Zaštitni nadzor može obuhvatati liječenje u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi, uzdržavanje od upotrebe alkoholnih pića ili opojnih droga, posjećivanje određenih psihijatrijskih, psiholoških i drugih savjetova lišta i postupanje po njihovim savjetima, osposobljavanje za određeno zanimanje, prihvatanje zaposlenja koje odgovara stručnoj spremi i sposobnostima učinilaca, raspolaganje platom i drugim приходima ili imovinom na primjeren način i u skladu sa bračnim i porodičnim obavezama* (čl. 53 st. 1 KZRS).

Osim toga, sud ima na raspolaganju *mjere bezbjednosti koje može izreći uz krivičnu sankciju čija je svrha da se otklone stanja ili uslovi koji mogu biti od uticaja da učinilac ubuduće vrši krivična djela* (čl. 55 KZRS). U ove mjere spadaju *obavezno psihijatrijsko liječenje i obavezno liječenje od zavisnosti, kao i druge mjere* (čl. 56 KZRS).

Mjere zaštitnog nadzora i mjere bezbjednosti mogu biti posmatrane kao važno sredstvo u podršci sprečavanju i suzbijanju krivičnih djela koja spadaju u oblast seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, osiguravanju bezbjednosti žrtve nasilja i podrška procesu resocijalizacije počinitelaca nasilja.

4.4.3 Analiza slučajeva iz prakse

Nalazi praćenja krivičnih predmeta u slučajevima seksualnog i rodno zasnovanog nasilja pred ciljanim sudovima u Republici Srpskoj i presuda koje su izrečene i prikupljene tokom provođenja praćenja suđenja, ukazuju da su u većini krivičnih postupaka za nasilje u porodici izricane novčane kazne u rasponu od 500 KM do

1.500 KM, zatim uslovne osude u rasponu od 1 do 4 mjeseca. Izuzetak predstavlja jedan krivični predmet u kojem je optuženi za nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 3 mjeseca, u kojem je iz presude vidljivo da je radnja krivičnog djela trajala kontinuirano u periodu od nekoliko mjeseci.

Nalazi analize presuda ukazuju na slučajeve u kojima se kao olakšavajuće okolnosti za djelo nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici navodi da je optuženi porodičan čovjek i otac jednog ili više djece, što se može posmatrati kao kontradiktorno utvrđenom činjeničnom stanju za nasilje koje se desilo. U isto vrijeme, činjenica ponavljanja nasilja prema oštećenoj, odnosno upornost u vršenju krivičnog djela nije korištena kao otežavajuća okolnost u odmjeravanju kazne, što ukazuje na nedostatak senzibilizovanosti sudija za prirodu i posljedice nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici, a naročito posljedice koje ova vrsta nasilja ima na oštećene.

Kao ostale olakšavajuće okolnosti najčešće se navode slabo imovno stanje optuženog, priznanje krivice, dob i ranija neosuđivanost, dok se kao ostale otežavajuće okolnosti najčešće navodi ranija osuđivanost. Uočen je slučaj da su istom licu u periodu od 4 mjeseca izrečene 3 presude za krivično djelo nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici (čl. 208 st. 1 KZRS), kojem je sud u prvoj presudi izrekao novčanu kaznu od 500 KM, u drugoj presudi uslovnu osudu 4 mjeseca zatvora sa rokom provjeravanja godinu dana, te u trećoj presudi novčanu kaznu od 1.500 KM, pri čemu je u prva dva postupka sud kao olakšavajuće okolnosti naveo priznanje krivice i dob optuženog, dok otežavajuće okolnosti nije našao.

Uz sankcije u presudama nije uočeno izricanje mjera bezbjednosti (čl. 55-62 KZRS), kao ni mjera zaštitnog nadzora uz uslovnu osudu (čl. 52-53 KZRS) kao mjera koje mogu imati važnu protektivnu svrhu u smislu zaštite prava i sigurnosti žrtve seksualnog i rodno zasnovanog nasilja i sprečavanja ponavljanja nasilja. Izuzetak predstavlja 1 (jedna) mjera bezbjednosti obaveznog psihijatrijskog liječenja u trajanju od 6 mjeseci koja je izrečena optuženom za krivično djelo nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici (čl. 208 st. 4), kojem je u toku krivičnog postupka vještačenjem utvrđeno da je djelo počinio u stanju neuračunljivosti zbog duševne bolesti.

4.4.4. Zaključak

Analiza kaznene politike u krivičnim predmetima u vezi sa seksualnim i rodno zasnovanim nasiljem u ciljanim sudovima u Republici Srpskoj kojima je provedeno praćenje ukazuje da se djela u ovoj oblasti posmatraju kao djela manje društvene opasnosti. To je vidljivo iz nalaza analize presuda za krivično djelo nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici koje je najčešći pojavni oblik rodno zasnovanog nasilja procesuiran u krivičnom postupku, u kojima sudovi izriču gotovo isključivo novčane kazne i uslovne osude. Ove sankcije, kao i kazne zatvora, ne sadrže mjere

usmjerene na saniranje uzroka koji su doveli do vršenja krivičnog djela; naprotiv, po mišljenju posmatračica, mogu uticati na intenziviranje nasilja optuženog prema oštećenoj, reduciranje prijava nasilja od strane oštećenih nadležnim institucijama, kao i rast nepovjerenja oštećenih u rad pravosudnih institucija u smislu percepcije o nepostojanju efikasnog mehanizma sprečavanja i suzbijanja rodno zasnovanog nasilja i zaštite njihovih osnovnih ljudskih prava, primarno prava na život bez nasilja.

Nedostatak korištenja mjera zaštitnog nadzora i mjera bezbjednosti od strane sudova u krivičnim predmetima vezanim za seksualno i rodno zasnovano nasilje ukazuje da je *fokus sudova primarno na represivnoj svrsi kažnjavanja počilaca nasilja u ovoj oblasti*. Ovakvom praksom se ne ispunjava protektivna svrha kazne, koja u ovim oblicima krivičnih djela zahtijeva, pored kažnjavanja počinioca, i *zaštitu bezbjednosti oštećene i podršku njenom oporavku* (sprečavanje i otklanjanje straha od prijetnji i odmazde od strane počinioca nasilja, osiguravanje bezbjednog životnog okruženja slobodnog od ponovljenog nasilja i zlostavljanja, te podršku procesu oporavka od traume uzrokovane nasiljem koje je oštećena osoba preživjela).

Praksa učestalog sankcionisanja nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici uslovnim osudama i novčanim kaznama, bez istovremene primjene odgovarajućih zaštitnih mjera i mjera bezbjednosti, ne otklanja uzroke koji su doveli do činjena krivičnog djela jer ne postoji nikakva sankcija, odnosno mjera koja se fokusira na resocijalizaciju počilaca nasilja (omogućavanje počiniocu da ima pristup profesionalnoj podršci koja će mu omogućiti da shvati značaj i posljedice počinjenog nasilja, te umanjiti, odnosno otkloniti mogućnosti ponavljanja nasilja, da provede proces liječenja od bolesti ovisnosti, da preuzme odgovornost za počinjeno nasilje i, u slučajevima u kojima je to moguće, da učini korake ka uspostavljanju komunikacije i odnosa sa oštećenima koja će biti zasnovana na nenasilju).

5. Zaključna razmatranja i preporuke

5.1. Zaključna razmatranja

U odnosu na osiguravanje poštovanja principa pravičnosti suđenja, u krivičnim postupcima koji su bili predmet praćenja a u kojima su prava optuženog bila ograničena u pogledu postavljanja pitanja svjedocima, sud je cijenio okolnosti koje je nalagala težina i priroda krivičnog djela, kao i dob i stanje malodobnih osoba koje su oštećene krivičnim djelom a koje su svjedočile u postupku. Međutim, u isto vrijeme je primijećeno nepoštovanje prava optuženog, u jednom slučaju, konkretno prava optuženog da na glavnom pretresu ispita malodobnu oštećenu i na taj način realizuje pravo optuženog da na glavnom pretresu postavlja pitanja i daje obrazloženja u vezi s iskazom malodobne oštećene (član 274 stav 1 ZKPRS). Nisu iskorištene mogućnosti koje pružaju Zakon o krivičnom postupku, Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku i Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, kao i mogućnosti koje je sud imao u vidu tehnički i kadrovski opremljenog Odjela za podršku žrtvama, u pravcu obezbjeđivanja balansa prava optuženog na odbranu i prava malodobne žrtve na zaštitu od retraumatizacije i negativnih posljedica po dalji psihički razvoj.

Slučajevi uočeni u praksi ukazuju na nužnost usmjeravanja pravosudnih institucija na posvećivanje veće pažnje prilikom procjene obilježja bića krivičnog djela i njegove pravne kvalifikacije u slučajevima u kojima se djeca pojavljuju kao direktne ili indirektno žrtve seksualnog i rodno zasnovanog nasilja. Nužno je da pravosudne institucije prepoznaju višestruku ugroženost djece koja prisustvuju nasilju jednog roditelja nad drugim i/ili međusobnom nasilju, kao i nasilju usmjerenom protiv drugih članova porodice, što se može posmatrati kao vrsta psihološkog nasilja i zlostavljanja koje može imati posljedice po nesmetan razvoj djeteta, te koriste kvalifikaciju djela koja će, u najvećoj mogućoj mjeri, omogućiti efikasnu protektivnu sankciju usmjerenu na sprečavanje ponavljanja nasilja. Praćenje krivičnih postupaka takođe je ukazalo na ograničene aktivnosti pravosudnih institucija u obezbjeđivanju efikasne i pune podrške i pomoći u toku vođenja postupka za punoljetne oštećene koje su preživjele nasilje, naročito u pogledu aktivnosti tužilaca na prikupljanju dokaza u istražnom postupku, što otežava dokazivanje postojanja krivičnog djela, ali i odlučivanja o imovinsko pravnom zahtjevu oštećene.

Primijećeno je da su tužioci samo u izuzetnim prilikama, koje su u pravilu uključivala teže oblike seksualnog nasilja protiv maloljetnih osoba, predlagali izvođenje i drugih dokaza, kao što su dodatna vještačenja, te ova mogućnost podrške dokazivanju postojanja djela nije primjenjivana u slučaju punoljetnih oštećenih koje su preživjele nasilje, naročito u slučajevima krivičnog djela nasilja

u porodici ili porodičnoj zajednici koje predstavlja najčešći oblik nasilja u ovoj oblasti. Iako predmet monitoringa nije bilo vođenje istražnog postupka, iz dokaza predočavanih na glavnim pretresima primijećeno je da se tužiocima uglavnom oslanjaju na svjedočenja oštećene i optuženog, eventualno drugih svjedoka, te da se tokom istrage nedovoljno angažuju na prikupljanju dokaza kao što su npr. medicinsko vještačenje povreda, foto-dokumentacija povreda i, u zavisnosti od slučaja, drugih dokaza. Smatramo da se na taj način prevelik teret i odgovornost stavlja na oštećenu, posebno imajući u vidu da priroda krivičnih djela koja uključuju elemente seksualnog i rodno zasnovanog nasilja ukazuje na snažne posljedice u smislu narušenosti i ugroženosti psihičkog i fizičkog integriteta, što ukazuje na nužnost posebne senzibilizovanosti sudija i tužioca za stanje oštećene koja je preživjela nasilje i aktivan pristup suda osiguravanju pune podrške ostvarivanju međunarodnih standarda obezbjeđivanja socijalne, psihološke i pravne pomoći oštećenima u toku krivičnog postupka. Neprimjenjivanje postojećih domaćih propisa i međunarodnih standarda u pogledu zaštite koji se koriste za ugrožene svjedoke i svjedoke pod pritiskom, te nedostatak podrške psihologa, socijalnog radnika i pravnog zastupnika u slučajevima svjedočenja oštećenih koje su preživjele nasilje, ograničava mogućnost da one daju iskaz na sudu bez pritiska i straha od posljedica koje će uslijediti u suočavanju s optuženim i nakon svjedočenja. Praksa oslanjanja optužbe na svjedočenje oštećene ukazuje na pasivan odnos pravosudnih institucija prema zaštiti osnovnih ljudskih prava žrtava seksualnog i rodno zasnovanog nasilja koje se kao oštećene pojavljuju u svojstvu svjedoka u krivičnom postupku.

Kaznena politika ciljanih sudova u vezi s krivičnim predmetima u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja ukazuje na to da se ova djela posmatraju kao manje društveno opasna. Krivično djelo nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici sankcionisano je gotovo isključivo novčanim kaznama i uslovnim osudama, koje ne sadrže mjere usmjerene na sprečavanje ponavljanja nasilja i saniranje uzroka koji su doveli do vršenja krivičnog djela već, naprotiv, mogu uticati na intenziviranje nasilja optuženog, redukovanje prijave nasilja od strane oštećenih nadležnim institucijama, kao i rast nepovjerenja oštećenih u rad pravosudnih institucija u smislu njihove percepcije o nepostojanju efikasnog mehanizma sprečavanja i suzbijanja rodno zasnovanog nasilja i zaštite njihovih osnovnih ljudskih prava, primarno prava na život bez nasilja. Ovo može dovesti do stvaranja lažne slike o smanjenju broja slučajeva rodno zasnovanog i seksualnog nasilja i uspješnosti javnih politika u ovoj oblasti, što za posledicu može imati, upravo suprotno, stvarno povećavanje broja neprijavljenih slučajeva rodno zasnovanog i seksualnog nasilja i povećanje broja žrtava čija prava na život slobodan od nasilja nisu zaštićena.

Nedostatak korištenja mjera zaštitnog nadzora i mjera bezbjednosti ukazuje na to da je kaznena politika sudova koji su bili predmet monitoringa usmjerena primarno na represivnu a ne protektivnu svrhu kažnjavanja počinitelaca nasilja.

Nužno je da sudovi usmjere fokus na zaštitu bezbjednosti oštećene i podršku njenom oporavku, kroz podršku sprečavanju i otklanjanju straha od prijetnji i odmazde od strane počinioca nasilja, osiguravanju bezbjednog životnog okruženja oslobođenog od ponovljenog nasilja i zlostavljanja, te podrže proces oporavka od traume uzrokovane nasiljem koje je preživjela.

Praksa učestalog sankcionisanja nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici uslovnim osudama i novčanim kaznama, bez istovremene primjene odgovarajućih zaštitnih mjera i mjera bezbjednosti, ne samo da ne sanira njegove posljedice nego ne doprinosi ni otklanjanju uzroka koji su doprinijeli izvršenju krivičnog djela. Nepostojanje napora usmjerenih na resocijalizaciju počinitelaca nasilja doprinosi ponavljanju djela i smanjenju broja prijavljenih slučajeva nasilja.

5.2. Preporuke

- Unaprijediti zakonski okvir zaštite ljudskih prava osobe koja je preživjela nasilje i koja se kao oštećena pojavljuje u krivičnom postupku, te osigurati primjenu međunarodnih standarda koji ukazuju na potrebu jačanja institucionalnih mehanizama koji omogućavaju ženama i ženskoj djeci da u sigurnom i povjerljivom okruženju prijave djela nasilja nad njima, bez straha od kazne ili osvete, te da podnesu krivične prijave i pokrenu sudske postupke.
- U vezi s osiguravanjem pune i efikasne podrške ženama koje su preživjele nasilje te se kao oštećene pojavljuju u krivičnom postupku, nužno je da sudovi koji procesuiraju krivične predmete u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja — cijeneći okolnosti svakog pojedinačnog slučaja, imajući na umu ne samo sposobnost oštećene da u prisustvu optuženog svjedoči potpuno i tačno, već i potrebu zaštite oštećene od dodatne viktimizacije — primjenjuju odredbe domaćih procesnih zakona koje važe za ugrožene svjedoke i svjedoke pod prijetnjom. Smatramo neophodnim da se svedu na minimalnu mjeru kontakti oštećenih s optuženima u postupku, ne samo u slučaju maloljetnih žrtava već i punoljetnih oštećenih koje su preživjele nasilje, vodeći računa o pravima optuženog i balansu između prava optuženog i žrtve. Ove mjere se mogu osigurati uvođenjem prakse, pored ostalih mjera koje zakon predviđa, korištenja audio i video-opreme za uzimanje iskaza oštećene, kao i primjenom te osiguravanjem podrške socijalnih radnika i psihologa u procesu svjedočenja. Mjere je naročito nužno osigurati u slučaju krivičnih postupaka koji su usmjereni na procesuiranje nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici, s obzirom na njegovu učestalost i posljedice, traumu i strah od odmazde kojim je izložena žena koja je preživjela nasilje. Time će sudovi unaprijediti primjenu međunarodnih

standarda koji su usmjereni u pravcu osiguravanja veće zaštite prava oštećenih u istrazi, tokom sudskog postupka i prilikom određivanja sankcija i izricanja presuda.

- S tim u vezi, nužno je da Ministarstvo pravde Republike Srpske omogući da svi sudovi u Republici Srpskoj imaju mogućnost obezbjeđivanja posebnih uslova za svjedočenje ugroženih svjedoka i svjedoka pod prijetnjom (sobe za svjedoke) u skladu sa Zakonom o zaštiti ugroženih svjedoka i svjedoka pod prijetnjom Republike Srpske, kao i međunarodnim standardima u ovoj oblasti, koji zahtijevaju snažniji angažman pravosudnih institucija u zaštiti prava oštećene u krivičnom postupku.
- U vezi s unapređenjem rada sudova na krivičnim predmetima u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, neophodno je da Centar za edukaciju sudija i tužilaca Republike Srpske, kao ključna vladina institucija zadužena za razvoj i implementaciju programa obuke sudija i tužilaca u Republici Srpskoj, obezbijedi mogućnost da sve sudije i tužioci koji su angažovani u krivičnim predmetima seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u Republici Srpskoj imaju kontinuiran pristup obuci o primjeni međunarodnih standarda u zaštiti žrtava seksualnog i rodno zasnovanog nasilja. Ove obuke treba da budu sastavni dio godišnjeg programa stručnog i profesionalnog usavršavanja sudija i tužilaca u vidu modula koji sadrže obradu konkretnih slučajeva iz prakse, simulaciju suđenja i pripremu dodatnih materijala u vidu priručnika s analizom sudske prakse zemalja u kojima se primjenjuju odredbe koje štite oštećene, odnosno žrtve seksualnog i rodno zasnovanog nasilja. Obuka bi trebalo da bude zasnovana na multidisciplinarnom principu, uz korištenje iskustava organizacija civilnog društva koje imaju dugogodišnje iskustvo u pogledu pružanja pravne i psihološke pomoći i podrške žrtvama nasilja, centara za socijalni rad i zdravstvenih ustanova, kao i institucionalnih mehanizama koji aktivno doprinose usvajanju i provođenju javnih politika usmjerenih na sprečavanje i suzbijanje seksualnog i rodno zasnovanog nasilja (Gender centar Vlade Republike Srpske).

Praćenje i analiza krivičnih postupaka i sudske prakse u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u Republici Srpskoj

“Udružene žene” Banja
Luka i “Lara” Bijeljina

Banja Luka - Bijeljina, 2011.

Populacijski fond UN-a

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
Vlada
Gender Centar
Federacije Bosne i
Hercegovine

Ministarstvo za ljudska
prava i izbjeglice BiH
Agencija za
ravnopravnost
spolova BiH

Vlada Republike Srpske
Gender centar - Centar
za jednakost i
ravnopravnost spolova

Razvojni
program UN-a

Prevenција i suzbijanje seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u Bosni i Hercegovini